

Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij 2023

2013

4e Voortgangsrapportage

Oktober 2013

Deelnemers Uitvoeringsagenda:

- Centrale Organisatie voor de Vleessector
- Dierenbescherming
- Groene Kennis Coöperatie
- Interprovinciaal Overleg
- Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland
- Ministerie van Economische Zaken
- Natuur & Milieu
- Nederlandse Zuivel Organisatie
- Nederlandse Vereniging Diervoederindustrie
- Rabobank Nederland
- Wageningen UR

Inhoudsopgave

1:

Waarom deze voortgangsrapportage?

1.1 Samenwerken aan verduurzamen van veehouderij

Het verduurzamen van de Nederlandse veehouderij staat al meer dan 10 jaar hoog op de agenda bij partijen die actief zijn in de dierlijke voedselketen. De belangrijkste thema's zijn volksgezondheid, dierenwelzijn, schaalvergroting, milieu, maatschappelijke en landschappelijke inpasbaarheid en het wereldvoedselvraagstuk. Om de inspanningen van deze partijen te bundelen en beter op elkaar af te stemmen werken zij sinds 2009 samen aan de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij (UDV).
In het samenwerkingsverband zijn de volgende partijen vertegenwoordigd:

- Centrale Organisatie voor de Vleessector (COV)
- Dierenbescherming (DB)
- Groene Kennis Coöperatie (GKC) (lid sinds 2011)
- Interprovinciaal Overleg (IPO)
- Land- en Tuinbouw Organisatie Nederland (LTO)
- Ministerie van Economische Zaken (EZ)
- Natuur & Milieu (N&M)
- Nederlandse Zuivel Organisatie (NZO)
- Nederlandse Vereniging Diervoederindustrie (Nevedi)
- Rabobank Nederland
- Wageningen UR (WUR) (sinds 2012)

De ambitie van de UDV is:

"Samen werken aan een in alle opzichten toonaangevende duurzame veehouderij in 2023. Een veehouderij die met behoud van concurrentiekracht produceert met respect voor mens, dier, milieu en omgeving, inclusief de effecten van de Nederlandse veehouderij elders in de wereld."

Om deze ambitie te verwezenlijken moeten steeds weer nieuwe stappen gezet worden, want verduurzamen is een doorgaand proces. Onmisbaar daarbij zijn de drive én durf van boeren, overheid, agri-business, consumenten en maatschappelijke partijen om deze stappen gezamenlijk te zetten. Duurzame productie en consumptie van voedingsmiddelen is immers een gedeelde verantwoordelijkheid van alle partijen die een rol vervullen in de voedselketen: primaire producenten, consumenten, toeleverende en verwerkende schakels, maatschappelijke organisaties en overheden. Vanuit deze gezamenlijke verantwoordelijkheid hebben de bovengenoemde partijen de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij opgesteld. Een regiegroep met vertegenwoordigers van deze partijen werkt aan de praktische invulling en uitvoering van de ambitie en een stuurgroep geeft daarbij op hoofdlijnen de richting aan.

In de Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij is afgesproken om in de periode tot 2023 concrete resultaten te boeken op 6 speerpunten:

1. **Systeeminnovaties:**
   integraal duurzame veehouderijsystemen;
2. **Welzijn en gezondheid van dieren:**
   stimuleren van natuurlijk gedrag en voorkomen van ingrepen, gezonde dieren, verminderen van antibioticagebruik, minimaal en kwalitatief verantwoord transport;
3. **Maatschappelijke inpassing:**
   transparante productie, interactie veehouder – burger, landschappelijke inpassing van bedrijven;
4. **Energie, milieu en klimaat:**
   gesloten voer-mest kringloop, duurzaam geproduceerde grondstoffen voor veevoer, energiebesparing en –productie, verminderen van uitstoot van broeikasgassen en emissies naar het milieu;
5. **Markt en ondernemerschap:**
   kansen benutten om waarde te creëren, verbeteren van het economisch perspectief van ondernemers door producten te produceren waar afnemers meer geld voor over hebben;
6. **Verantwoord consumeren:**
   stimuleren van meer keuzemogelijkheden in het aanbod van duurzaam geproduceerde producten.

1.2 Doel en opbouw voortgangsrapportage

In de UDV is afgesproken de voortgang te monitoren en jaarlijks de balans op te maken: welke stappen worden er gezet in sectoren en ketens, wat hebben we als UDV daaraan bijgedragen en aan welke onderwerpen moet extra aandacht besteed worden om nieuwe stappen te kunnen zetten? Het monitoren van voortgang dient om te signaleren of er voldoende beweging zit op de speerpunten en de bijbehorende acties. Sinds juni 2010 is jaarlijks in een voortgangsrapportage de balans opgemaakt: hoe staat het proces van verduurzaming ervoor en wat zijn de opgaven? Deze vierde voortgangsrapportage beschrijft de voortgang die het afgelopen jaar is geboekt.

Hoofdstuk 2 beschrijft de gezamenlijke ambities die het samenwerkingsverband voor de verduurzaming van de veehouderij heeft geformuleerd. Hierbij ligt de nadruk op integrale verduurzaming. In hoofdstuk 3 beschrijven we de initiatieven die vanuit de verschillende ketens worden opgepakt. Hoofdstuk 4 gaat in op de resultaten van de verduurzamingsinspanningen die de verschillende monitoringinstrumenten laten zien. Vervolgens gaan we in hoofdstuk 5 in op de rol van de UDV en de gestarte versnellingsprojecten daar waar de verduurzaming een extra impuls nodig heeft. Hoofdstuk 6 beschrijft de ontwikkelingen op de zes speerpunten.

De ambitie van de UDV

"Samen werken aan een in alle opzichten toonaangevende duurzame veehouderij in 2023. Een veehouderij die met behoud van concurrentiekracht produceert met respect voor mens, dier, milieu en omgeving, inclusief de effecten van de Nederlandse veehouderij elders in de wereld."

De 6 speerpunten van de UDV

1 *Systeeminnovaties*
2 *Welzijn en gezondheid van dieren*
3 *Maatschappelijke inpassing*
4 *Energie, milieu en klimaat*
5 *Markt en ondernemerschap*
6 *Verantwoord consumeren*

“ Het opleiden van jonge mensen in het groene onderwijs is het fundament voor een duurzame veehouderij en het leven lang leren is de garantie voor blijvende ontwikkeling van de sector.”

Bastiaan Pellikaan, Aeres groep (namens groene onderwijsinstellingen verenigd in de Groene Kennis Coöperatie)

2: Ambities en realiteit bij verduurzaming veehouderij

2.1 Integraal duurzaam, kan dat?

In het maatschappelijke en politieke debat wordt de term ‘integraal duurzaam’ veelvuldig gebruikt. In algemene termen is op hoofdlijnen wel duidelijk wat daarmee wordt bedoeld: integraal verwijst naar een afweging van meerdere aspecten (bijv. dierenwelzijn, milieu en diergezondheid). Vaak wordt hierbij gekeken naar de invloed die de dierlijke productieketen heeft op mens, dier of milieu. Maar kunnen we nu ook aangeven of een systeem of bedrijf integraal duurzaam is? En hoe willen we dat dan definiëren? Integraal duurzaam is een tijd- en plaatsgebonden begrip. Wat we vandaag als zodanig zouden definiëren lijkt niet op de definitie van 30 jaar geleden en over 30 jaar zullen we er weer anders over denken. De maatschappelijke discussie die we in West-Europa voeren over veehouderij ziet er in andere landen heel anders uit. Daar speelt onder meer de uitdaging om voldoende voedsel te combineren met een toenemende vraag naar grondstoffen. De partijen die in de UDV samenwerken hebben een aanpak voor integraal verduurzamen gekozen en die bestaat uit vier sporen:

1. **Lange termijn ambities:**
   vaststellen met de huidige kennis welke thema’s bij verduurzamen aan de orde zijn en het benoemen van de lange termijn ambities voor elk van die thema’s. Deze lange termijn ambities dienen vervolgens als richtingaanwijzer. Alle partijen die een rol spelen bij verduurzamen van de sectoren moeten regelmatig hun inspanningen herijken aan de hand van deze thema’s;
2. **Stimuleringspakket voorlopers:**
   definiëren welke praktijk op een bepaald moment voor een bepaalde sector als integraal duurzaam wordt beoordeeld. De praktische mogelijkheden voor bedrijven in de primaire sector en ketens bepalen daarbij welke doelstellingen op welke duurzaamheidsthema’s behaald worden. Hieruit volgt een stimuleringspakket voor voorlopers, de ondernemers die grote stappen zetten en daarmee verkennen wat wel en wat niet kan;
3. **Ketenafspraken:**
   via ketenkwaliteitssystemen en inkoopvoorwaarden een ondergrens garanderen in de keten, zodat alle bedrijven meedoen.
4. **Innovaties:**
   om de verkoop van duurzame producten te stimuleren zijn nieuwe product-markt-innovaties nodig. Daarnaast zijn er op alle niveaus in de keten systeeminnovaties nodig, waarmee productieprocessen verduurzamen.

2.2 Definitie integraal duurzame stallen

Bij de start van de UDV is als ambitie geformuleerd dat “in 2015 alle nieuw te bouwen stallen integraal duurzaam zijn”. De precieze definitie van een integraal duurzame stal ontbreekt nog steeds. Binnen de regiegroep is een traject uitgezet om daar wel concreter invulling aan te geven. Afgesproken is dat najaar 2013 voor de verschillende sectoren is uitgewerkt wat er in 2015 onder integraal duurzaam verstaan wordt voor elke sector. Dit niveau zal een combinatie zijn van de verduurzamingseisen die vanuit de markt gesteld worden en de eisen voor de fiscale stimuleringsregeling via MIA/VAMIL (waarvoor de Maatlat Duurzame Veehouderij gebruikt wordt).

2.3 Stimuleringspakket integraal duurzame nieuwbouw

Het realiseren van de ambitie om in 2015 alle nieuw te bouwen stallen integraal duurzaam te laten zijn, vraagt meer dan alleen het definiëren van wat ‘integraal duurzaam’ is. Ondernemers zullen ook gestimuleerd moeten worden bij nieuwbouw aan de eisen van integraal duurzaam te voldoen. Binnen de UDV is vastgesteld dat daarvoor een door alle partijen gedragen stimuleringspakket noodzakelijk is. Afgesproken is om in najaar 2013 invulling te geven aan zo’n breed stimuleringspakket.

2.4 Eisen vanuit de markt

Afgelopen jaar zijn er in verschillende ketens discussies gevoerd over de eisen waaraan producten in de Nederlandse supermarkten minimaal moeten voldoen. Voor varkens- en pluimveevlees heeft dat geresulteerd in afspraken over inkoopvoorwaarden van de Nederlandse retail. In de melkveehouderij zijn afspraken gemaakt binnen kwaliteitssystemen. Afspraken binnen de verschillende ketens worden in hoofdstuk 3 nader toegelicht.

2.5 Lange termijn ambities

Met de keuze voor een integraal duurzame veehouderij in 2023 hebben de UDV partijen een gezamenlijke visie geformuleerd en een duidelijke punt aan de horizon gemarkeerd. Tegelijkertijd hebben zij geconcludeerd dat de weg er naar toe niet haarscherp te schetsen valt. Immers, de verschillende sectoren, marktposities en – ontwikkelingen, technische innovaties en kennisontwikkeling maken een uniforme aanpak en uitvoering onmogelijk. Daarom zijn op initiatief van de regiegroep van de UDV 15 ambities geformuleerd die de beoogde eindsituatie beschrijven. Elke sector zal hiermee vervolgens zijn eigen inkleuring geven aan het begrip duurzaamheid, mede afhankelijk van wat de markt vraagt. Regelmatig herijken van concrete ambities en doelen van ketens en sectoren aan deze lange termijn ambities draagt bij aan voortgaande verduurzaming van de sectoren. In het bestuurlijk overleg van april 2013 is afgesproken hier een monitoringsystematiek voor te ontwikkelen.

Uitgangspunt voor het bepalen van de ambities op deelterreinen is het gedeelde besef dat de Nederlandse veehouderij integraal duurzaam is als zij dierlijke producten en allerlei andere economisch of maatschappelijk gewenste waarden produceert, op een manier die maatschappelijk én economisch langdurig vol te houden is, niet ten koste gaat van mensen en dieren, en de draagkracht van de aarde niet overstijgt.

Deze ambities zullen als basis dienen voor het formuleren van concretere keten- en sectordoelen voor 2020. Streven is deze in 2015 voor 2020 te formuleren. Hiervoor zal komend najaar een eerste inventarisatie worden gemaakt in samenspraak met de diverse initiatieven die er lopen om de veehouderij te verduurzamen.

Op de volgende pagina zijn de 15 ambities in beeld gebracht.

Ambities Verduurzaming Veehouderij in Perspectief

Een integraal duurzame Nederlandse veehouderij-keten produceert dierlijke producten en allerlei andere economisch of maatschappelijk gewenste waarden, op een manier die maatschappelijk én economisch langdurig vol te houden is, niet ten koste gaat van mensen en dieren, en de draag-kracht van de aarde niet overstijgt.

FOSSIELE ENERGIE

1. De Nederlandse veehouderij gebruikt geen energie uit eindige bronnen, zoals fossiele brandstof-fen, zowel op het primaire bedrijf als in de ketenschakels ervoor en erna.

KLIMAAT

2. De Nederlandse veehouderij heeft naar rato bijgedragen aan het beperken van de globale tempera-tuurstijging tot maximaal 2°C.

SOORTENRIJKDOM GLOBAAL

3. De Nederlandse veehouderij draagt bij aan het behouden uiteindelijk herstel van soorten wereldwijd.

SOORTENRIJKDOM NATIONAAL

4. Gewenste soortenrijkdom in natuurgebieden wordt niet beperkt door de Nederlandse veehouderij. Ze herstelt de soortenrijkdom op eigen grond.

FOSFAAT

5. De Nederlandse veehouderij gebruikt alleen fosfaat uit niet-gemijnde bronnen, zowel op het primaire bedrijf als in de ketenschakels ervoor. Daardoor zijn er geen eindige voorraden mineralen meer nodig voor dierlijke productie.

BODEMKWALITEIT

6. De grond die voor en door de Nederlandse veehouderij wordt gebruikt blijft geschikt voor toekomstige landbouwkundige en andere toepassingen.

WATERVOORRAAD

7. De Nederlandse veehouderij draagt niet bij aan de uitputting van strategische watervoorraden.

WATERKWALITEIT

8. De Nederlandse veehouderij houdt het grond- en oppervlaktewater op, onder en rond haar bedrijven zuiver, zodat het geschikt blijft als basis voor drinkwater, en als vitaal ecosysteem.

DIERENWELZIJN

9. Dieren in de Nederlandse veehouderij kunnen hun hele leven lang volledig voorzien in hun ethologische behoeften en die zonder pijn of beperkingen uitvoeren. Routinematige ingrepen aan het dier vinden niet meer plaats.

DIERGEZONDHEID

10. Dieren in de Nederlandse veehouderij zijn gezond, en in staat dat te blijven zonder structurele medicatie.

VOLKSGEZONDHEID

11. De Nederlandse veehouderij en haar producten zijn veilig voor de gezondheid van mensen.

LOKALE VERBINDING

12. Nederlandse veehouderijbedrijven zijn een vanzelfsprekend en geaccepteerd onderdeel van hun lokale omgeving. De omgeving ervaart geen noemenswaar-dige overlast.

RENTABILITEIT

13. De Nederlandse veehouderij is rendabel

ARBEID

14. Arbeid in de Nederlandse veehouderij is aantrekkelijk, goed vol te houden tot de pensioengerechtigde leeftijd, en wordt goed beloond.

KENNIS, LEERVERMOGEN & INNOVATIE

15. De Nederlandse veehouderij is door kennis & innovatie in staat om zich continu aan te passen aan veranderende omstandigheden.

Vastgesteld door bestuurlijk overleg UDV op 9 april 2013

NB: Dit zijn lange termijn ambities als punt aan de horizon, los van de haalbaarheid op dit moment.

Het Ministerie van Economische Zaken (EZ) staat voor een ondernemend Nederland met oog voor een duurzame veehouderij.
Staatssecretaris Sharon Dijksma: "Op landbouwgebied is Nederland wereldspeler. De Nederlandse veehouderijketens zijn daar een belangrijk onderdeel van. Willen ze hun sterke positie behouden, dan zullen ze blijvend moeten weten in te spelen op de vragen en wensen vanuit de samenleving. Ik ben blij te zien dat de betrokken partijen deze opgave voortvarend oppakken.
Zo zetten we de komende periode stappen richting een maatschappelijk gewaardeerde en economisch toekomstbestendige veehouderij."

3: Keteninitiatieven: wat gebeurt er in de markt?

Bij het verduurzamen van de veehouderij speelt het hebben en kunnen creëren van economisch perspectief een cruciale rol. Dit gaat niet alleen op voor de veehouders, maar het speelt een belangrijke rol in de gehele keten. Alleen als duurzamere productie aan een reëel marktperspectief gekoppeld is, zal er een brede versnelling gerealiseerd kunnen worden. Vanuit dit perspectief is het goed om te constateren dat er via diverse keteninitiatieven stappen gezet worden om het verduurzamen van productieprocessen te koppelen aan nieuwe marktperspectieven. Dit is een weerbarstig traject, desondanks zijn partijen samen naar nieuwe mogelijkheden op zoek. Het is van groot belang dat deze keteninitiatieven verder invulling krijgen.
In dit hoofdstuk geven we een bloemlezing van voorbeelden van de verduurzamingsstappen die sectoren, ketens, branches en individuele bedrijven zetten.

Concurrentiekracht van duurzame veehouderij

De Nederlandse veehouderij speelt een belangrijke rol binnen de groeiende wereldvoedselmarkt. Veel van wat we met elkaar produceren gaat naar buurlanden en verder. Niet alleen producten, maar ook kennis en technische innovaties. Kostprijs is en blijft daarbij een belangrijke indicator voor de concurrentiepositie van ons land. Goed ondernemerschap, investeringsbereidheid en maximale inzet van kennis en innovatie zijn nodig om een sterke positie op de wereldmarkt te behouden. Energiebesparing, zonne-energie, mestvergisting, robuuste dieren met een langere levensduur, betere gezondheid en hogere productiviteit werken positief door op de kostprijs. Meer doen met minder, de basisgedachte van verduurzamen, levert op de lange termijn rendement op voor de verschillende schakels in de keten. Duurzame productie, zonder zich prijstechnisch uit de markt te prijzen, zal de concurrentiepositie van de Nederlandse veehouderij versterken. Is dat dan de enige weg? Ongetwijfeld blijft een aanzienlijk deel van de markt 'commodity, maar naast concurreren op kostprijs liggen er wel degelijk kansen in specifieke markten waar de kostprijs hoger mag zijn dan de 'standaard'. Het gaat dan om duurzame concepten waarvan de prijs/kwaliteit verhouding op orde is en met acceptatie in de internationale afzetmarkt. Wil Nederland daar als voorloper fungeren, dan is inzet nodig op het ontwikkelen van robuuste internationale segmenten. Hiermee kunnen duurzaamheidsprestaties indien nodig tegen een hogere prijs vermarkt worden. Dit is met name van belang als deze prestaties een hogere kostprijs met zich meebrengen.

3.1 Duurzame Zuivelketen

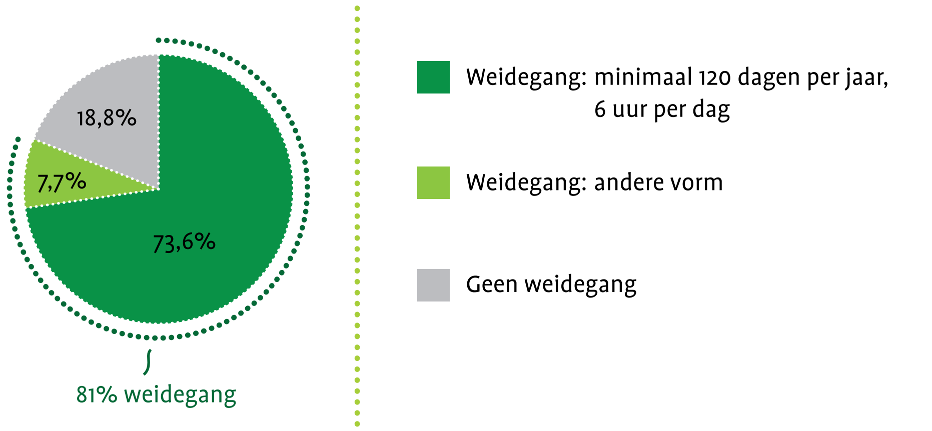
Vrijwel tegelijk met de start van de UDV heeft de zuivelketen een start gemaakt met de Duurzame Zuivelketen. Een initiatief van partijen uit de zuivelketen om zelf richting en sturing te geven aan verduurzamingsvraagstukken. De Duurzame Zuivelketen heeft stevige ambities benoemd voor het realiseren van een duurzame zuivelketen in 2020 op thema's als klimaat en energie, diergezondheid en dierenwelzijn, weidegang en biodiversiteit en milieu. Ook vanuit de individuele zuivelverwerkers wordt hier actief op aangestuurd met programma's als Caring Dairy en Foqus Planet. Vanuit de duurzame zuivelketen zijn afgelopen jaar forse stappen gezet. In 2013 heeft de Duurzame Zuivelketen een publiek-private samenwerking tot stand gebracht in het kader van de Topsector Agri&Food. Hierdoor is financiering geborgd voor een aantal lopende projecten. Ook zijn er nieuwe projecten toegewezen vanuit de Topsector Agri&Food. Voorbeelden van projecten zijn: Kringloopwijzer, Amazing Grazing en het vervolg op 'Mijn Duurzaamheid.' Daarnaast is gewerkt aan een sectorrapportage en onderzoek op het gebied van antibioticaresistentie. Hieronder lichten we een paar aansprekende thema's toe:

- **Gezamenlijke inkoop zonnepanelen:**
  In 2012 hebben honderden melkveehouders gebruik gemaakt van het project "Vraagbundeling zonnepanelen" van LTO. Binnen dit project speelt LTO in op initiatieven van haar leden om zonnepanelen op agrarische bedrijfsgebouwen te leggen. Het effect van grootschalige inkoop is dat de investering per zonnepaneel lager wordt. Hoe meer deelnemers, hoe goedkoper en waardevoller de vraagbundeling wordt.

- **Dieselbesparing in de melkveehouderij:**
  Diesel is voor melkveebedrijven de belangrijkste bron van energie. Het zorgt voor 60% van het totale energiegebruik op het bedrijf. De kosten voor het dieselverbruik bedragen de laatste jaren volgens het LEI gemiddeld € 5.000 tot € 7.000 per bedrijf per jaar. Hierop zijn besparingen mogelijk van 40%, dus € 2.000 tot € 3.000 per jaar. Verkaveling, beregening en het al dan niet inzetten van de loonwerker spelen een rol. Kleine investeringen en aanpassingen in de manier van werken kunnen al een groot effect hebben op de brandstofbesparing. Onder de vlag van het Convenant Schone en Zuinige Agrosectoren, is een brochure samengesteld. Daarin staan de tien beste manieren om als rundveehouder te besparen op diesel.

- **Weidegang:**
  Weidegang van koeien kenmerkt het landschap en bevordert het natuurlijke gedrag van koeien, maar is geleidelijk afgenomen. In het Convenant Weidegang nemen 59 partijen de verantwoordelijkheid om weidegang tenminste op het huidige niveau te houden. Acties zijn gedefinieerd. Zo zijn er melkverwerkende bedrijven die weidegang financieel ondersteunen.

Huidige niveau (% van melkveehouderijen):

Bron: Lang Houdbaar, publicatie Nederlandse Zuivelorganisatie 2013

- **Vrijloopstal:**
  Binnen de Duurzame Zuivelketen is veel aandacht voor de ontwikkeling van vrijloopstallen. De vrijloopstal biedt kansen de duurzaamheid in de melkveehouderij te verbeteren. Daarbij gaat het vooral om beter dierenwelzijn en betere mest. De uitdaging is meer ruimte voor de dieren te combineren met minder emissie en tegelijkertijd de kostprijs te verlagen (of minimaal gelijk te houden). Meer ruimte met zachte bodems kan zorgen voor minder klauwproblemen en meer natuurlijk gedrag. In combinatie met gezondere dieren kan hierdoor de levensduur van het vee langer worden.

“ Het totale bedrijfsplan van de veehouderij moet op de schop. De UDV is een belangrijk platform waarin we in breed verband met elkaar samenwerken om naar een integraal duurzame veehouderij toe te werken. De veehouderij moet zich op de eerste plaats richten op het voortbrengen van producten met meerwaarde, waaronder een hoger dierenwelzijn.”

Frank Dales, algemeen directeur Dierenbescherming

Duurzame Vrijloophoeve van melkveebedrijf Langenkamp

Op de Vennefarm in Dalfsen is de nieuwe vrijloopstal van de familie Langenkamp te vinden. In deze ‘Vrijloophoeve’ staat het welzijn van de koeien voorop. Door een andere dakconstructie en de houten spanten en gevelbekleding past de stal bovendien in het landschap. Een bewuste keuze voor duurzaamheid waarbij deelname aan de projecten ‘Mijn duurzaamheid’ en ‘Het Nieuwe Veehouden’ heeft geholpen bij het maken van duurzame toekomstplannen voor het bedrijf. De vrijloopstal biedt de koeien de mogelijkheid te gaan en staan waar ze willen. En met de inzet van twee melkrobots ook de gelegenheid om meerdere keren per dag gemolken te worden, wat een minder grote belasting voor de uier geeft. De bodembedekking van de stal bestaat uit houtsnippers. Zes keer per dag blaast een beluchtingsysteem lucht door de bodembedekking om er zodoende voldoende zuurstof in te houden voor compostering. De compost wordt op eigen land gebruikt en voor een deel afgezet. Marco en Karin Langenkamp zijn er van overtuigd dat beter dierenwelzijn resulteert in gezondere dieren, betere productie en een langere levensduur. En in een prettige werkomgeving voor de ondernemer. Met eigen aanfok wil het bedrijf opschalen naar 120 melkkoeien.

3.2 Kip van Morgen

In 2012 zijn pluimveehouders en ketenpartijen het gesprek gestart over de verduurzaming van de pluimveevleessector. Samen met supermarkten zijn (onder de titel Kip van Morgen) criteria geformuleerd waaraan het pluimveevlees in Nederlandse supermarkten zal moeten voldoen in 2020. Tussen 2013 en 2020 zal gewerkt worden aan het uitfaseren van snelgroeiende vleeskuikens uit de Nederlandse schappen. Hiervoor is een periode tot 2020 genomen, omdat het tijd kost de kippen en de huisvesting zo aan te passen dat al het kippenvlees in Nederlandse schappen afkomstig is van langzamer groeiende rassen. De supermarkten zullen hierbij ook hun eigen tempo bepalen. Dierenbescherming en N&M zijn mede opsteller van de milieunormen, maar hebben de afspraken niet ondertekend, omdat zij voor integrale duurzaamheid de stap in dierenwelzijn te gering vonden.

In 2015 gaan een aantal eerste eisen in:
- het aantal kippen per vierkante meter wordt met 10% verlaagd;
- maximaal 17 dierdagdoseringen antibiotica per jaar.

Daarnaast is op het gebied van milieu afgesproken:
- groeisnelheid van 50 g/dag in plaats van 61-66 g/dag;
- vanaf 2015 alleen nog RTRS soja in veevoer toegestaan;
- grenzen aan antibiotica gebruik op het bedrijf (maximaal 5 dierdagdoseringen/jaar);
- vaststellen van maxima voor 2015 en 2020 voor uitstoot van ammoniak en fijnstof;
- gebruik van uitsluitend duurzame stroom;
- het bedrijf moet laten zien dat ze met hun mestafzet bijdragen aan sluiten van mineralenkringloop.

De pluimveesector heeft daarnaast een actieprogramma uitgezet om uiterlijk in 2018 te kunnen stoppen met het behandelen van de snavel bij legkippen.

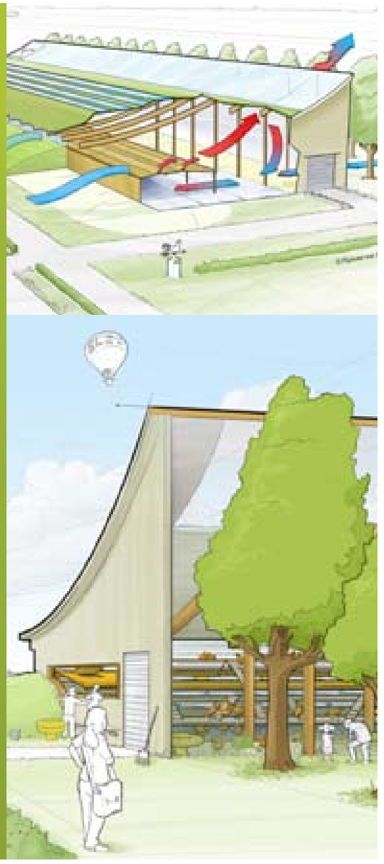
Rowan Ranger, een langzaamgroeiende Beter Leven vleeskip

Aviagen, één van de grootste, wereldwijd opererende fokkerijbedrijven, heeft een nieuw, langzaamgroeiend vleeskuikenras ontwikkeld: de Rowan Ranger. Door de langzamere groei heeft de kip minder problemen met o.a. voetzoollaesies en slechte mobiliteit. Een ander pluspunt van de Rowan Ranger is dat beide ouderdieren langzaamgroeiend zijn en dus onbeperkt gevoerd kunnen worden. Een sterkere, robuuste kip heeft bovendien niet of nauwelijks antibiotica nodig. Het nieuwe kuikenras heeft ondanks de tragere groei een goede (borst)vlees opbrengst en een lage voerconversie. Aviagen heeft bij de ontwikkeling van de Rowan Ranger samengewerkt met maatschappelijke groeperingen zoals de Dierenbescherming. Daarnaast zijn Nederlandse en Duitse afnemers bij het traject betrokken om er zeker van te zijn dat het nieuwe vleeskuiken ook echt voldoet aan de vraag naar alternatieve, langzaamgroeiende vleeskippen. De Dierenbescherming heeft de Rowan Ranger het Beter Leven kenmerk toegekend voor vlees met 1, 2 of 3 sterren. Met de ontwikkeling van de Rowan Ranger draagt Aviagen bij aan het vergroten van het aanbod in langzamer groeiende vleeskuikens.

3e Rondeelstal in bedrijf

Het gaat goed met de Rondeelstal. Het unieke stalsysteem voor leghennen heeft na de start in Barneveld, inmiddels ook in Ewijk en Wintelre vervolg gekregen. Het systeem scoort op alle speerpunten van de UDV en wordt door tal van organisaties en partijen als innovatief en duurzaam gewaardeerd. De Rondeeleieren krijgen 3 sterren van het Beter Leven kenmerk en hebben het Milieukeurmerk. Ook Wakker Dier en Stichting Milieu & Natuur zijn enthousiast over het Rondeel. De Rondeelstallen zijn onbeperkt toegankelijk voor publiek. Het is de bedoeling om geleidelijk aan meer Rondelen in Nederland te vestigen en daarvoor worden nu op diverse locaties in Nederland vergunningen aangevraagd. Bijzonder initiatief is de komst van een Mini-Rondeel op braakliggend terrein op de Zuidas in Amsterdam, dat gepland staat in 2013. De 200 kippen leveren eieren voor de omliggende horeca en verkoop aan particulieren.

Windstreek, de eerste integraal duurzame stal voor vleeskuikens

Een innovatief, integraal duurzaam stalsysteem voor de vleeskuikenbranche. Dat was het idee van initiatiefnemers Plukon Food Group, Sommen klimaatsystemen, landschapsarchitectenbureau Vista, pluimveehouder Robert Nijkamp en Wageningen UR Livestock Research. Samen vormen zij een consortium dat, ondersteund door Projecten LTO Noord, daar concreet invulling aan geeft door de ontwikkeling van het stalconcept Windstreek. En met succes: in 2014 gaat de eerste Windstreekstal ook daadwerkelijk gebouwd worden. Het concept heeft een SBIR erkenning en daarmee een forse financiële injectie ontvangen. Windstreek onderscheidt zich ten opzichte van bestaande systemen als het gaat om dierenwelzijn, milieu en gezondheid, technische innovaties en landschappelijke inpassing:

- een unieke vorm met een hoog, open front voor natuurlijke ventilatie en een gezond klimaat voor mens en dier
- bomen, groenbeplanting en een aarden wal rond de stal
- breed inzetbaar voor verschillende type kuikens en verschillende dichtheden
- transparant voor de omgeving: open front waardoor publiek in de stal kan kijken
- zonnepanelen op het dak voor verwarming van de 'moederklok' (warmtelamp voor kuikens)
- een lage emissie van ammoniak en fijnstof door regelmatige verversing van strooisel en de bomenrij langs de Windstreek
- ruimte voor natuurlijk gedrag van de kippen (zoals scharrelruimte op strooiselvloer, zitstokken)
- verschillende klimaatzones en leefniveaus
- antibioticareductie (door langzamer groeiende dieren in een lagere bezetting te huisvesten)

De conceptstal in Raalte biedt de mogelijkheid om het systeem in de praktijk te ervaren, te testen en door te ontwikkelen. En om de economische varianten verder uit te werken met verschillende marktpartijen. Naast het Rondeel voor leghennen is er met de Windstreekstal nu ook voor de vleeskuikenbranche een integraal duurzaam stalsysteem voor handen.

3.3 Brede toepassing Beter Leven kenmerk

Steeds meer bedrijven die actief zijn in verschillende verkoopkanalen spelen in op de trend rond verduurzaming. Voornamelijk merkfabrikanten en winkelketens kiezen daarbij meer en meer voor het Beter Leven kenmerk. Vooral omdat hiermee aan consumenten en andere stakeholders duidelijk te maken is dat het merk zich onderscheidt ten opzichte van merken met reguliere grondstoffen. Het Beter Leven kenmerk is geloofwaardig en wordt vertrouwd. La Place, Unox en Struik waren al gestart met Beter Leven producten/aanbod, maar Struik heeft aangekondigd om eind 2013 volledig over te stappen naar grondstof met 1 Beter Leven ster voor hun soepen, maaltijden en worsten. Ook bedrijven als KLM, Qizini (sandwiches), Johma en Aviko benutten producten met het Beter Leven kenmerk. Verschillende bedrijven zien de noodzaak van samenwerken aan promotie en voorlichting om daarmee de spontane naamsbekendheid van het Beter Leven kenmerk te verhogen. Dit vergt een flinke inspanning en investering en samenwerking tussen commerciële bedrijven. Via het project ketenmanagement is het gelukt om draagvlak te creëren en samenwerking. Zo wordt onder andere de komende jaren samengewerkt aan een Beter Leven week genaamd 'Genieten met Sterren', dit jaar in week 43. De beschikbaarheid van grondstoffen en het doorrekenen van de meerkosten vormen een uitdaging. Ook hiervoor is bekendheid in de consumentenmarkt van groot belang om de opschaling en verwaarding adequaat vorm te geven. De trend in de markt is goed, maar het benutten van de kansen en omzetten van structurele afzet vergt nog volop aandacht.

Supermarkten kiezen voor duurzamer geproduceerd vlees

Het aanbod duurzamer geproduceerd vlees in supermarkten groeit. De consument kan steeds vaker kiezen voor vlees van kip, varken en rund met 1 ster (of meer) van het Beter Leven kenmerk van de Dierenbescherming. Retailers als Albert Heijn, PLUS, Coop, Lidl, Jumbo, Vomar, MCD en Deen supermarkten informeren hun klanten gericht over hun keuze voor duurzaamheid. Zowel op hun websites als in advertenties en aanbiedingen. Bij de keuze voor eerlijke, duurzame producten snijdt het mes aan twee kanten: het heeft een positief effect op het imago van de supermarkt én een stimulerend effect op het aankoopgedrag van de consument.

Bief Select: rundvlees met 2 sterren uit Nederland

Vleesveehouder Henk Broeders is al zo'n 20 jaar bezig met voedselveiligheid, dierenwelzijn en milieu. Het zijn de pijlers waarop zijn grootschalig vleesveebedrijf in Berkel Enschot is gebouwd. In totaal 1.000 vleesrunderen worden in vier potstallen gehouden of staan in de wei. Henk Broeders heeft zijn vlees onder een speciaal label op de markt gebracht: Bief Select. Behalve de smaakgarantie staat dat label ook voor duurzame, diervriendelijke productie, laag kunstmestgebruik en de zekerheid dat het vlees antibiotica-vrij is. Dat levert het vlees tevens twee sterren van het Beter Leven kenmerk op. Biefselectvlees vindt zijn weg naar keurslagers, Hutten Catering, MCD supermarkt en KLM. Door de toenemende vraag naar gezond en verantwoord geproduceerd vlees heeft Broeders samenwerking gezocht met andere vleesveehouders. Uitgangspunt daarbij is dat de aangesloten partijen zich conformeren aan het 2-Sterren principe en de eisen die daarvoor gelden. Door een groter aanbod van Bief Select vlees, heeft de consument steeds meer keuze in duurzaam geproduceerd vlees.

> *" Integraal verduurzamen van de veehouderij is goed voor de boer, zijn dieren, de natuur en het milieu. De partijen in de uitvoeringsagenda brengen dit samen versneld in de praktijk. Niet door thema's tegen elkaar weg te strepen, maar juist door ze te verbinden."*
>
> Tjerk Wagenaar, directeur Natuur & Milieu

3.4 Duurzaam geproduceerd varkensvlees in het schap

Een belangrijke doorbraak van afgelopen jaar is bereikt door het Verbond van Den Bosch waarbij varkenssector en retail gesproken hebben over criteria voor duurzaam geproduceerd varkensvlees. Afspraak is om vanaf 1 juli 2015 al het varkensvlees in de schappen van Nederlandse supermarkten op het niveau van één ster Beter Leven kenmerk te hebben. Varkens krijgen meer ruimte en afleidingsmateriaal. Voor vleesvarkens gaat het om 25% meer ruimte en voor biggen tot 50% meer ruimte. Het vervoer van varkens mag maximaal 6 uur duren en de biggen mogen langer bij de moeder drinken (gemiddeld 28 dagen). Met castratie wordt vervroegd helemaal gestopt (2014 in plaats van 2015) en er vindt strengere kwaliteitscontrole plaats op het drinkwater van varkens. Daarnaast moet het antibioticagebruik per 2015 met 70% omlaag ten opzichte van 2009. Ook op milieugebied zullen extra stappen worden gezet:

- in het voer wordt uiterlijk in 2015 100% verantwoorde soja gebruikt, dat is RTRS of gelijkwaardig;
- er worden normen gedefinieerd voor verminderen van ammoniakemissies (55% en 70% emissiereductie voor nieuwe stallen), en, fijnstofuitstoot;
- zijn per 2015 maximum normen voor efficiënt stikstof gebruik vastgesteld;
- in 2015 wordt alleen nog maar duurzaam opgewekte stroom gebruikt;
- worden eisen gesteld aan transparantie van de productie;
- maatregelen voor een verantwoorde mestafzet worden nog ingevuld.

Voor de langere termijn wordt ingezet op het stapsgewijs gedeeltelijk en indien verantwoord op de lange termijn geheel te stoppen met couperen van staarten bij varkens. Hiervoor is op 10 juni 2013 de verklaring van Dalfsen getekend, medeondertekend door maatschappelijke organisaties (Dierenbescherming en N&M). Naast deze afspraak tussen varkenssector en retail noemen we hier twee aansprekende ondernemersinitiatieven.

Keten Duurzaam Varkensvlees

In de ruim 15 jaar dat de Keten Duurzaam Varkensvlees (KDV) aan de weg timmert, hebben zo'n 250 varkenshouders ervoor gekozen om net als initiatiefnemer Hans Verhoeven, veilig, duurzaam en diervriendelijk varkensvlees te produceren. Met als doel varkensvlees 'van boer tot winkelvloer' op een goede, economisch verantwoorde manier te vermarkten. Inmiddels is het een samenwerkingsverband van producenten, slachterij, grossiers, slagers, retail, cateraars en vleeswarenproducenten met een eigen logo, KDV keurmerk en KDV Beter Leven keurmerk. Sinds 2011 is daar nog KDV Biologisch aan toegevoegd. Speerpunten in het verduurzamingsbeleid van KDV zijn energieneutraal werken, het stimuleren van natuurlijk gedrag, antibioticareductie en stresspreventie. Dat betekent heel concreet dat in 2016 alle aangesloten varkensbedrijven gezamenlijk volledig energieneutraal moeten werken door energie te besparen en zelf groene stroom op te wekken. Verder zullen kraamhokken worden voorzien van jute nestmateriaal, wordt er ingezet op 90% reductie van antibioticagebruik, is er afleidingsmateriaal in de stallen en wordt er geïnvesteerd in nieuwe transportwagens met speciale dwarsventilatoren voor betere klimaatbeheersing.

'Innovatie Varkensvleesketen' is een gezamenlijk initiatief van het bedrijfsleven in de varkensvleesketen, ontstaan naar aanleiding van de in 2012 verschenen positionpaper 'De Nederlandse varkensvleesketen richting 2020. Van speelbal tot speler.' Hieruit bleek dat de Nederlandse varkensvleessector een sterke uitgangspositie heeft en tegelijkertijd liggen er ook grote maatschappelijke en economische uitdagingen. De sector pakt deze uitdagingen op met het opstellen van een gezamenlijke innovatieagenda. De uitvoeringsstructuur is praktijkgericht, eenvoudig, transparant en efficiënt. 'Innovatie varkenshouderij' is geen nieuwe rechtspersoon, maar een open organisatiestructuur. Het initiatief staat los van belangen en is niet gebonden aan bestaande organisaties. Daardoor kunnen diverse initiatieven een plaats kunnen krijgen en, indien gewenst, ondersteund worden. Innovatie varkensvleesketen spoort de blinde vlekken op en zet de betrokken ketenpartijen aan tot actie.
Meer hierover op: *www.innovatievarkensvleesketen.nl*

Het Sanitas Hotel: gezondheidsstal voor varkens

Varkenshouder Gerbert Oosterlaken heeft zijn integraal duurzame denk- en handelswijze zichtbaar gemaakt in zijn nieuwe zichtstal, het Sanitas Hotel met ruimte voor 600 zeugen. Diergezondheid, dierenwelzijn, milieu en landschappelijke inpassing vormen de uitgangspunten van waaruit hij de stal heeft gebouwd. Al jarenlang werkt de varkenshouder aan antibioticareductie op zijn bedrijf en heeft hij het gebruik tot 40% weten te verlagen. In de nieuwe stal kan de diergezondheid bovendien positief worden beïnvloedt door de keuze voor een vierwekensysteem waarbij de stal is opgedeeld in vier hygiënezones. De kraamopfokhokken zijn op basis van het Pro Dromi concept ingericht, wat betekent dat de zeug de gehele kraamperiode of een deel daarvan meer bewegingsvrijheid heeft dan in een gangbaar huisvestingssysteem. Een beter dierenwelzijn wordt gerealiseerd door vloervoedering bij alle diergroepen (behalve de biggen), een 60% dichte vloer, frequente mestafvoer en meer ruimte dan wettelijk vereist. Door toepassing van led-TL verlichting wordt er minder energie verbruikt en daarnaast kan vanwege de lichtdoorlaat op het dak de verlichting bij voldoende daglicht uitgeschakeld worden. Veel aandacht is ook besteed aan de landelijke inpassing van de stal door een andere dakhelling te kiezen en qua bouw aan te sluiten bij de oorspronkelijke woonboerderij. Voor bezoekers zijn een 800 meter lang fiets- en wandelpad en een fruitboomgaard aangelegd.

3.5 Ketentransitie Verantwoorde Soja

De Stichting Ketentransitie Verantwoorde Soja werkt aan 100% verantwoorde soja in 2015. Soja is een belangrijke grondstof voor diervoeders en veel levensmiddelen, en wordt verbouwd in o.a. Brazilië, Argentinië en China. Van diervoederproducent en boer tot en met de supermarkt werken partijen samen om verantwoorde soja voor de productie van vlees, zuivel, eieren en levensmiddelen te gebruiken. Verantwoorde soja is geteeld volgens de principes van de Round Table on Responsible Soy (RTRS), of hieraan gelijkwaardig. Dit betekent aandacht voor natuurbehoud, biodiversiteit, verantwoord gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, goede arbeidsomstandigheden en respect voor lokale landrechten. Dit initiatief is een samenwerkingsverband van o.a. de diervoederindustrie, zuivel-, vlees- en eiersector, supermarkten en het Initiatief Duurzame Handel. Maatschappelijke organisaties zoals Natuur & Milieu, Solidaridad en Wereld Natuur Fonds ondersteunen dit initiatief. Door elk jaar meer verantwoorde soja aan te kopen laat de Stichting zien dat Nederlandse bedrijven werk maken van het verduurzamen van grondstoffen voor de productie van voedsel.

3.6 Genetica: initiatiefgroep Duurzame Fokkerij

Innovatieve fokkerijpartijen hebben twee jaar geleden de initiatiefgroep Duurzame Fokkerij opgericht vanuit de overtuiging dat de fokkerij een bijdrage kan leveren aan de verduurzaming van de veehouderij. De speerpunten van de Uitvoeringsagenda Duurzame veehouderij zijn het uitgangspunt voor een gezamenlijk actieprogramma. Partijen als CRV en TOPIGS ontwikkelen binnen hun eigen sector een visie op duurzame fokkerij.

CRV

CRV: alles moet kloppen

'In een duurzaam presterende veestapel versterken diergezondheid, welzijn, productie en milieu elkaar', volgens rundveefokkerijorganisatie CRV in haar onlangs gepresenteerde duurzaamheidsvisie. Een goede balans van deze factoren zorgt voor een veestapel waarin koeien langer leven, gezonder zijn en melk en vlees produceren op een manier die beter is voor het milieu. CRV hanteert drie dimensies van duurzaamheid: 'duurzame veestapel', 'duurzame dialoog' en 'maatschappelijke betrokkenheid'. Ze geeft daar inhoud aan door:

- optimale inzet van genetische variatie;
- het voorkomen van genetische afwijkingen;
- in 2020 een stierenaanbod te realiseren waarmee koeien gefokt kunnen worden met een jaar langere levensduur;
- instrument ontwikkeling waarmee veehouders direct hun CO_2 uitstoot kunnen controleren en beheren;
- ontwikkeling van meetbare indexen om duurzaamheid aantoonbaar te maken.

TOPIGS: gebalanceerde fokkerij

Duurzaamheid betekent voor TOPIGS robuuste varkens die ook robuuste nakomelingen produceren. Dat vraagt om gebalanceerde fokkerij waarbij het hele varken als levend wezen als uitgangspunt wordt genomen. Alleen op die manier is het mogelijk om varkens te fokken die in staat zijn gezond en efficiënt op een hoog niveau te presteren. TOPIGS maakt die ambities concreet door:

- 'genomic selection' voor de verbetering van eigenschappen zoals toomgrootte, moedereigenschappen en aantal doodgeboren biggen;
- innovatief genoomonderzoek met (internationale) partijen;
- 'Total Feed Effiency'; een nieuw kengetal voor efficiënt voergebruik;
- onderzoek naar een verantwoorde fokmethode die een positief effect heeft op het sociaal gedrag van varkens en daarmee op het welzijn van de dieren (Seeking Social Swine-project, met Wageningen UR);
- terugdringen van antibioticagebruik.

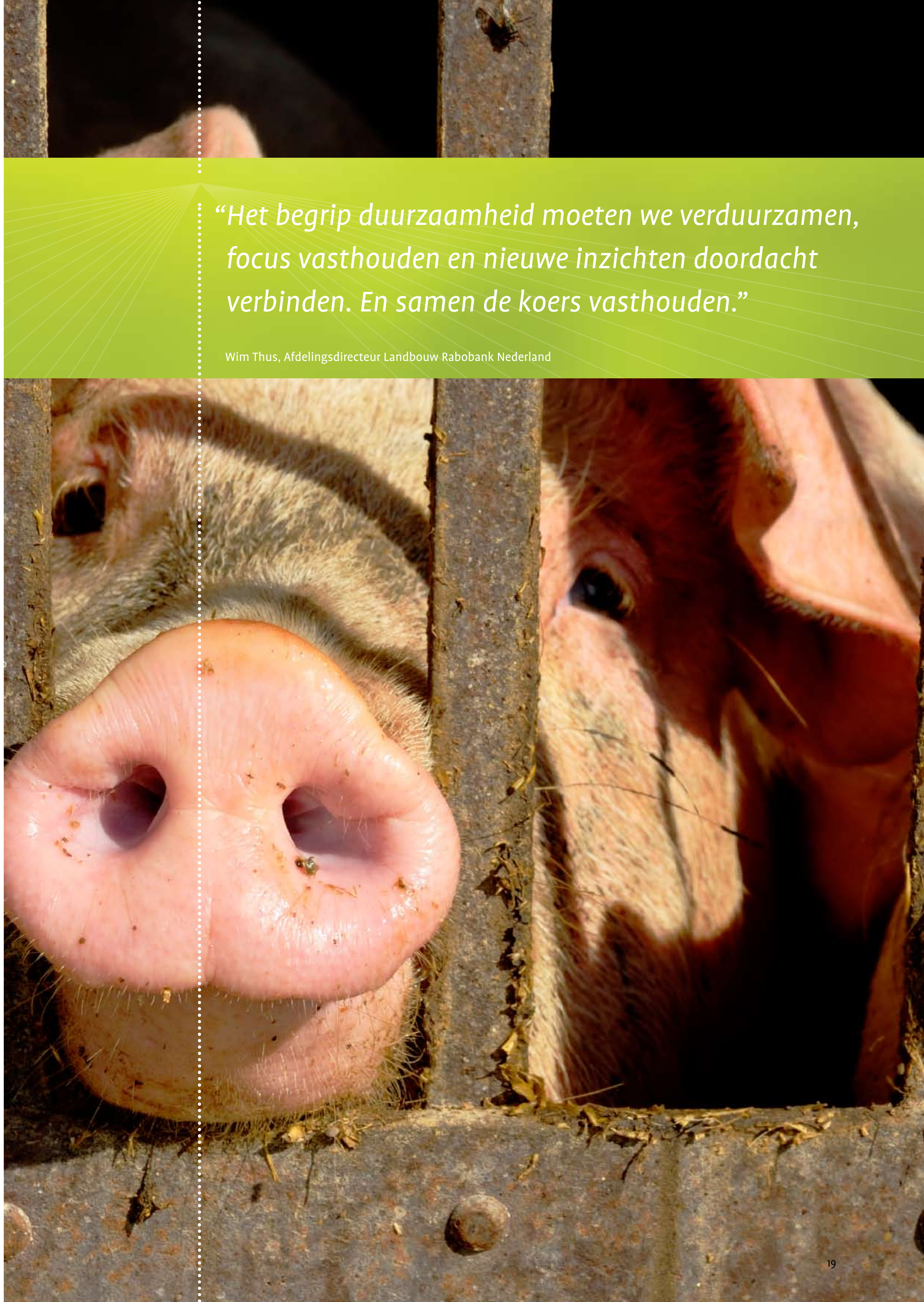
3.7 Mestverwerking

In het voorjaar van 2013 is het digitale Mestverwerkingsloket opgericht. Dit loket is bedoeld voor iedereen die initiatieven op het gebied van mestverwerking in de praktijk wil brengen, zoals veehouders, loonbedrijven, investeerders en technologiebedrijven. Het is de portaal voor het Projectbureau Lokale Mestverwerking en het Mestinvesteringsfonds. Bij het Projectbureau Lokale Mestverwerking kan men terecht voor kennis en advies met betrekking tot de ontwikkeling van mestverwerkingslocaties.
Het Mestinvesteringsfonds is een gezamenlijk initiatief van een groot aantal voerleveranciers, LTO, NVV en de Rabobank.. Het doel van het fonds is om financiering van kansrijke initiatieven te ondersteunen en mogelijk te maken. Het fonds voorziet hiervoor in achtergesteld vermogen zodat financiering mogelijk wordt. Gewerkt wordt aan de terugwinning van nutriënten, het opwekken van groene energie, het beperken van transportkilometers en kostenefficiency.

Het bedrijfsleven (LTO, NZO, COV, Nevedi, intermediairen) heeft het plan "Koersvast richting 2020: voortvarend in verantwoordelijkheid" gepresenteerd aan Staatssecretaris Dijksma. Een belangrijk onderdeel van dit gezamenlijke plan is de inventarisatie van mestverwerkingscapaciteit per 2015. Het plan beschrijft ook alle maatregelen en stappen die de veehouderij zet of kan zetten om de doelstellingen van het milieubeleid te realiseren.

" De Nederlandse vleessector vertaalt de vraag van afnemers in binnen- en buitenland in een aanbod aan vlees en vleesproducten van onberispelijke kwaliteit tegen een faire prijs. Dat gebeurt met ketenpartners die inspelen en aansluiten op mogelijkheden van markt en maatschappij en zich daarmee (internationaal) onderscheiden."

Jos Goebbels, voorzitter Centrale Organisatie voor de Vleessector (COV)

"Het begrip duurzaamheid moeten we verduurzamen, focus vasthouden en nieuwe inzichten doordacht verbinden. En samen de koers vasthouden."

Wim Thus, Afdelingsdirecteur Landbouw Rabobank Nederland

"Ontwikkelingsruimte in de landbouw moet worden verdiend en is niet onbegrensd."

Yves de Boer, gedeputeerde landbouw provincie Noord-Brabant

4: Monitoring verduurzaming veehouderij

Naast de in hoofdstuk 3 beschreven keteninitiatieven die gericht zijn op het verduurzamen van veehouderijsystemen, lopen er veel meer projecten, activiteiten en initiatieven die bijdragen aan de verduurzaming van de veehouderij. Vraag is nu of het geheel aan inspanningen hun uitwerking hebben: is er daadwerkelijk sprake van een voortgaande verduurzaming van de sectoren? Omdat er verschillende samenwerkingsverbanden zijn en uiteenlopende acties ondernomen worden, is het moeilijk om van elk van de initiatieven exact aan te geven wat hun invloed is op de snelheid van het verduurzamingsproces. In dit hoofdstuk proberen we aan de hand van resultaten van een aantal monitoringsinstrumenten een breder beeld te schetsen van de verduurzaming in de veehouderij.

4.1 Monitor Integraal Duurzame Stallen

Eén van de meest concrete ambities van de UDV is: alle nieuw te bouwen stallen integraal duurzaam in 2015. Met deze ambitie heeft het samenwerkingsverband voortgebouwd op de reeds bestaande ambitie van het kabinet Balkenende IV: 5% integraal duurzame stallen in 2011. Deze ambitie was destijds aanleiding om monitoring te laten uitvoeren naar het aandeel duurzame stallen in Nederland. Voor deze monitoring brengt Wageningen UR in beeld hoeveel ondernemers een stal gerealiseerd hebben waarbij integraal duurzaam met een certificaat of een subsidiebeschikking is geborgd (Fiscale stimulering MIA/VAMIL via Maatlat duurzame veehouderij, Stimuleringsregeling Integraal duurzame stallen, Biologisch). Er is bewust voor deze methode gekozen en dus niet voor het monitoren op specifieke duurzaamheidscriteria. Ondernemers die wel op onderdelen aanpassingen doorvoeren op het bedrijf (en zo stappen in duurzaamheid zetten), maar dit niet via een certificaat laten borgen, tellen voor deze monitor dus niet mee. De monitor geeft daarmee een onderschatting van de verduurzaming over de hele breedte in de veehouderij.

Integraal duurzame stallen zijn gedefinieerd als stal- en veehouderijsystemen waarin verschillende duurzaamheidskenmerken in onderlinge samenhang zijn verbeterd ten opzichte van de regulier toegepaste stallen of systemen (definitie uit Monitor 2011). Het gaat om stallen en veehouderijsystemen die maatregelen toepassen die verder gaan dan de wettelijke eisen voor welzijn, milieu, diergezondheid en arbeidsomstandigheden, voldoen aan maatschappelijke randvoorwaarden én economisch haalbaar zijn. De monitor is gebaseerd op stallen waarbij integraal duurzaam met een certificaat of een subsidiebeschikking is geborgd. De monitor is uitgewerkt voor de sectoren rundvee-, varkens- en pluimveehouderij en wordt jaarlijks geactualiseerd.

- **Resultaten 2012**
  In de begroting van het ministerie van Economische Zaken van 2012 is als streefwaarde voor het aantal integraal duurzame stallen voor eind 2012 een percentage van 6% vastgelegd. Het gaat om het percentage van het totaal in dat jaar in gebruik zijnde stallen.

  De resultaten van de monitor laten zien dat er op 1 januari 2013 in Nederland 83.346 stallen zijn met rundvee, varkens en pluimvee. Het aandeel gerealiseerde integraal duurzame stallen bedraagt in totaal 5,7%. Dit percentage loopt uiteen van 3,7% in de rundveehouderij tot 8,8% in de varkenshouderij en 15,7% in de pluimveehouderij. In de rundveehouderij dragen vooral de biologische stallen bij aan het aandeel integraal duurzame stallen. De toename in het aantal integraal duurzame stallen treedt vooral op door de bouw van stallen die voldoen aan de criteria uit de Maatlat Duurzame Veehouderij (MDV). Met een realisatie van integraal duurzame stallen op 1 januari 2013 van 15,7% bij pluimvee en 8,8% bij varkens is de doelstelling van 6,0% integraal duurzame stallen voor die diersoorten in 2012 gehaald. Voor de rundveehouderij is met 3,7% integraal duurzame stallen dit percentage niet gehaald. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er in de rundveehouderij geen harde deadlines gelden voor aanpassing van stallen vanuit de milieu- of welzijnswetgeving. Daardoor is de noodzaak om stallen te vernieuwen in de rundveehouderij minder aanwezig. Ook kan met name in de rundveehouderij een rol spelen dat ondernemers wel stappen zetten in verduurzaming van stallen, maar dat die niet in certificaten tot uiting komen.

  Het aantal in aanbouw zijnde integraal duurzame stallen ten opzichte van het totaal aantal stallen is na een lichte stijging van 1,3% in 2011 naar 1,7% in 2012 voor 2013 gelijk gebleven op 1,7%. Als deze stallen allemaal worden gerealiseerd, is het aandeel integraal duurzame stallen 7,4%; 4,7% voor rundvee, 11,6% voor varkens en 20,6% voor pluimvee. De groei over de afgelopen monitoringsperiode en de in voorbereiding zijnde integraal duurzame stallen laten perspectief zien voor een verdere gestage toename van het aantal duurzame stallen.

4.2 Monitor Antibioticagebruik

Voor monitoring van het antibioticagebruik zijn twee rapportages van belang. Enerzijds de rapportage van de Stichting Diergeneesmiddelen Autoriteit (SDa) over het gebruik van antibiotica bij landbouwhuisdieren in 2012. Daarnaast is er een jaarlijkse rapportage van de verkoop van Diergeneesmiddelen in Nederland via de MARAN-rapportage van het LEI (gegevens steekproefbedrijven).

- **Rapportage SDa**
  Sinds september 2011 dienen vleeskalver-, vleeskuiken en varkensbedrijven hun antibioticagebruik centraal te registeren en sinds januari 2012 geldt dat ook voor de gehele rundersector. De SDa heeft dit voorjaar voor de tweede keer een rapportage uitgebracht op basis van deze registraties. De SDa constateert dat op de Nederlandse kalver-, varkens-, en vleeskuikenbedrijven het antibioticagebruik in 2012 met 15% gedaald is ten opzichte van 2011. Voor de overige runderbedrijven (melkvee en vleesvee) kan deze vergelijking niet worden gemaakt, omdat er in 2011 nog geen gegevens zijn vastgelegd. De SDa deelt de bedrijven in drie categorieën in, op basis van het gebruik. Zij constateert dat het aantal bedrijven dat veel antibiotica gebruikt (de categorie grootverbruikers) niet substantieel daalt. Dit vraagt om extra actie vanuit de sectoren. De SDa constateert daarnaast dat het gebruik van 'voor de mens kritisch van belang zijnde antibiotica' in de dierhouderij sterk is afgenomen.

- **MARAN-rapportage**
  In de MARAN-rapportage[1] wordt geconstateerd dat in de jaren 2009-2012 de verkoop van antibiotica met bijna 50% gedaald is, naar 249 ton in 2012, afgaand op cijfers van de eerste helft van 2012 en vertaald naar het hele jaar. De beoogde halvering van antibioticagebruik in 2013 wordt daarmee een jaar eerder al gehaald. Bij de start van de monitoring in 1999 werd er in totaal 310 ton verkocht voor diergeneeskundig gebruik; het gebruik ligt nu ruim onder dat niveau. Bovendien werden er in 1999 nog 250 ton 'groeibevorderaars' gebruikt.

[1] *Na 2012 zal voor het monitoren van antibioticagebruik geen gebruik meer gemaakt worden van de LEI-steekproefbedrijven, maar worden de gegevens van alle veehouderijbedrijven per sector gemonitord. Hiervan brengt de SDa jaarlijks verslag uit.*

Op basis van gegevens van de steekproefbedrijven van het LEI laten de varkens- en vleeskuikensector vanaf 2009 meer dan een halvering zien in het antibioticagebruik, en is er een daling van ongeveer dertig procent in de vleeskalversector. In de melkveesector lag het gebruik al op een relatief laag niveau, maar ook in die sector is nu een aanzienlijke daling te zien van meer dan 25%.

Bron: MARAN 2013, Monitoring of Antimicrobial Resistance and Antibiotic Usage in Animals in the Netherlands. Figure ABuse01: Veterinary therapeutic sales from 1999-2012.

De nieuwe cijfers van de SDa en de MARAN-rapportage laten een gunstige ontwikkeling zien in het gebruik van díe soorten antibiotica, die volgens de Wereldgezondheidsorganisatie WHO van kritisch belang zijn voor de humane gezondheidszorg. In de eerste helft van 2012 zijn in de Nederlandse veehouderij vrijwel geen derde en vierde generatie cefalosporinen meer gebruikt. De daling van het gebruik van de nieuwere fluoroquinolonen blijft, met 29%, wat achter bij het gemiddelde. De SDa heeft deze conclusies overgenomen in haar rapportage.

4.3 Monitor Duurzaam Voedsel

De Monitor Duurzaam Voedsel is samengesteld door het LEI Wageningen UR op basis van kassascans en andere marktgegevens. Consumenten hebben in 2012 meer uitgegeven aan duurzaam geproduceerd voedsel. De omzet steeg met 25,2 procent tot ruim € 2,2 miljard. Dat de totale omzet van voedsel in Nederland nog licht stijgt, is daarmee geheel te danken aan de toename van uitgaven aan duurzaam voedsel. Onder duurzaam voedsel vallen producten die zich positief onderscheiden door de manier waarop ze geproduceerd zijn: diervriendelijk, biologisch, milieuvriendelijk en/of ethisch. Alleen producten die voor de consument herkenbaar zijn aan een onafhankelijk gecontroleerd keurmerk zijn in het onderzoek meegenomen.
In minder dan drie jaar zijn de consumentenuitgaven aan duurzaam voedsel verdubbeld. Duurzaam voedsel is daarmee een belangrijke groeimarkt in voeding. Van alle verkochte voeding was in 2012 5,5 procent 'duurzaam'. In 2011 was dat nog 4,4 procent. De groei vond plaats in alle gemeten kanalen: supermarkt, speciaalzaak en de 'out of home' sector, waaronder restaurants, catering, benzinestations en zorginstellingen. Alle elf gemeten keurmerken of labels noteerden hogere omzetten, van 12 tot 62 procent. Biologisch is goed voor 42 procent van de duurzame aankopen, Beter Leven (Dierenbescherming) voor 21 procent en UTZ Certified (duurzamere landbouw) voor 19 procent.
De consument besteedde in 2012 in totaal 420,9 miljoen euro aan duurzaam vlees, vleeswaren en Vleesvervangers (VVV), een groei van 48,2 procent ten opzichte van 2011. Dit resultaat is vooral te danken aan de ontwikkelingen in vlees.

De besteding aan VVV verdeeld naar productsegmenten (x miljoen euro)

	Duurzame VVV			Totale VVV		
	2011	**2012**	**Ontwikkeling**	**2011**	**2012**	**Ontwikkeling**
Varkensvlees	103,8	196,4	89,2%	485,6	483,0	-0,5%
Rundvlees	65,9	75,9	15,2%	641,3	643,5	0,3%
Kalfsvlees	4,4	3,1	-29,5%	4,3	3,4	-20,9%
Pluimveevlees	39,8	55,0	38,2%	780,1	868,3	11,3%
Overig vlees	17,7	26,3	48,6%	449,1	472,3	5,2%
Ongespecificeerd	1,1	1,1	0,0%	809,4	936,5	15,7%
Vleeswaren	38,1	50,4	32,3%	1.675,3	1.697,1	1,3%
Vleesvervangers	13,2	12,7	-3,8%	72,6	70,1	-3,4%
Totaal	**284,0**	**420,9**	**48,2%**	**4.917,7**	**5.174,2**	**5,2%**

Bron: LEI Wageningen UR, 2013

De omzet in duurzaam vlees steeg in 2012 met 53,8 procent van 232,7 naar 357,8 miljoen euro. Dit was vooral een gevolg van het groeiende assortiment in de supermarkten waarbij deels een vervangingsstrategie is gevolgd. Het marktaandeel van duurzaam varkensvlees is gegroeid tot boven de 40 procent. Twee jaar geleden was dit nog geen 4 procent. Duurzaam varkensvlees met het Beter Leven kenmerk met één ster begint daarmee de standaard te worden in de winkels. Deze verduurzamingsslag werkte ook door in de omzet van gemengde producten als half-om-half-gehakt en gehaktproducten. Ook de bestedingen aan duurzame kip en rundvlees lieten een groei zien, van respectievelijk 38,2 en 15,2 procent.
De opkomst van het Beter Leven kenmerk heeft de groei in biologische omzet niet belemmerd. In 2012 groeide de omzet in biologisch met 14,9%.

De omzet van vleeswaren van duurzaam geproduceerd vlees steeg in 2012 met 32,3 procent ten opzichte van 2011. De groei komt gelijkmatig voor rekening van de supermarkt en de buitenhuishoudelijke markt. In de natuurvoedingswinkels bleef de omzet voor vleeswaren gelijk. Het slagerskanaal wordt in deze monitor niet meegenomen. Duidelijk is dat de supermarkt het belangrijkste kanaal is voor duurzaam vlees en vleeswaren. De andere kanalen blijven achter, zowel qua groei als qua marktaandeel.

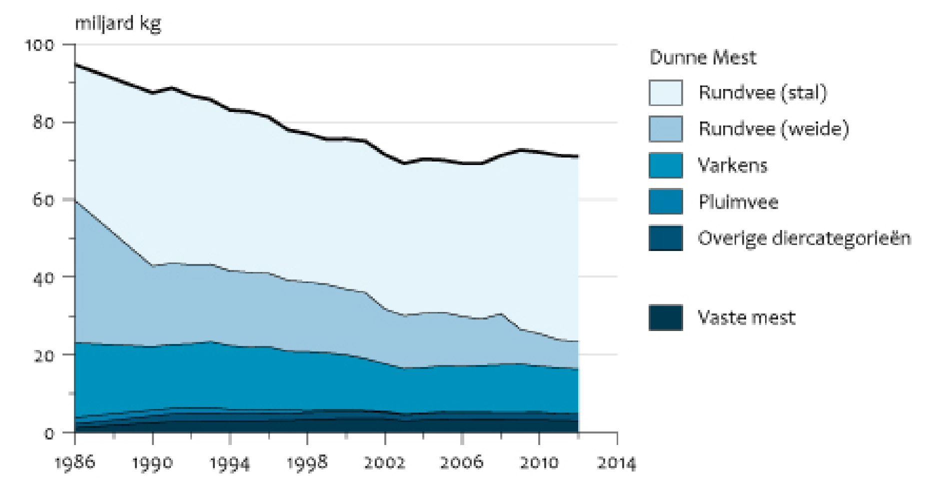
4.4 Beter Leven kenmerk

De omzet van producten met het Beter Leven kenmerk steeg in 2012 ten opzichte van 2011 met 47 procent. Het Beter Leven systeem van de Dierenbescherming is een label voor consumenten die belang hechten aan dierenwelzijn. Van 2007 t/m 2012 kregen volgens de Dierenbescherming 25 miljoen dieren een beter leven dankzij het kenmerk. Door middel van sterren op het kenmerk kunnen consumenten kiezen voor meer dierenwelzijn. Bij 1 ster krijgt bijvoorbeeld een kuiken meer tijd om te groeien en krijgt het meer ruimte, afleiding en een overdekte uitloop. Bij 2 sterren krijgt een varken stro en een uitloop naar buiten. Drie Sterren is het meest diervriendelijk en is vergelijkbaar met aan de biologische normen voor dierenwelzijn. Alle partijen in de keten (van boer tot vleesverwerker) worden gecontroleerd door geaccrediteerde, certificerende instellingen. Zij sluiten een contract af met de SBLk (Stichting Beter Leven kenmerk), De stichting heeft als doel om werkzaamheden als aanvragen, toekennen of intrekken van BLk certificaten, de controle en handhaving en de kostendoorberekening soepel en professioneel te laten verlopen voor alle BLk-deelnemers. Het beleid ten aanzien van het kenmerk zoals het vaststellen van normen, de groeistrategie, communicatiecampagnes en het beheer van het beeldmerk ligt bij de Dierenbescherming. In 2013 is een website voor consumenten geïntroduceerd, www.beterlevenkenmerk.nl, zodat duidelijk wat de inhoud van het keurmerk is en waar producten verkrijgbaar zijn.

4.5 Monitor Mineralen- en mestwetgeving

Tot halverwege de jaren tachtig van de vorige eeuw is door de groei van de veestapel de productie van dierlijke mest sterk toegenomen. In 1986 lag de totale mestproductie 39 procent boven het niveau van 1970. Als gevolg van diverse wettelijke regelingen is de productie van dierlijke mest na 1986 weer gedaald. Inmiddels is de totale mestproductie weer terug op het niveau van 1970. Ruim driekwart van de mestproductie is afkomstig van rundvee, 16 procent van varkens en 2 procent van pluimvee. Doordat de varkens- en pluimveehouderij niet-grondgebonden (intensieve veehouderij) zijn, dragen zij in belangrijke mate bij aan het mestoverschot.

Productie dierlijke mest

Bron: CBS.

CBS/mei13
www.clo.nl/nl010414

Figuur 1. Mestproductie Nederlandse veestapel

In de periode 2003 tot en met 2007 is de mestproductie vrijwel constant. In 2008 en 2009 is de mestproductie iets toegenomen ten opzichte van het jaar ervoor, door een toename van het aantal koeien, varkens en kippen. De mestproductie is in 2012 (voorlopig cijfer) vrijwel gelijk gebleven aan die van 2011.

- **Productie stikstof en fosfaat uit mest**
  De stikstof- en fosfaatuitscheiding zijn in 2011 gedaald ten opzichte van 2010. De stikstofuitscheiding daalde van 490 tot 477 miljoen kg N. De fosfaatuitscheiding daalde met 9 miljoen kg P2O5 tot 170 miljoen kg en komt hiermee in 2011 onder het mestplafond van 173 miljoen kg fosfaat. De daling van de fosfaatuitscheiding komt voor het grootste deel (ruim 6 miljoen kg) voor rekening van rundvee door lagere uitscheidingsfactoren (-4,4 miljoen kg) en daarnaast door vermindering van het aantal dieren (-1,7 miljoen kg). De lagere uitscheidingsfactoren worden vrijwel geheel veroorzaakt door beperking van het fosforgehalte van rundveemengvoer door maatregelen in het kader van het voerspoor. Daarnaast daalde de fosfaatproductie van pluimvee door afname van het aantal dieren en de fosfaatproductie van vleesvarkens door verdergaande verbetering van de voerconversie en een gemiddeld lager P-gehalte van bijproducten. De voorlopige cijfers voor 2012 geven aan dat deze daling verder doorzet.

Perioden	Mestproductie *mld kg*	Stikstofuitscheiding (N) *mln kg*	Fosfaatuitscheiding (P2O5) *mln kg*
1980	85,6	565,1	231,6
1990	87,4	691,2	229,1
1995	82,6	680	215,9
2000	75,6	549,1	190,9
2005	70,1	478,8	169,7
2009	72,7	484,2	174,8
2010	72,2	489,7	178,9
2011	71,4	477,4	169,7
2012*	71,2	465,1	165,2

Bron: CBS Statline, 22 mei 2013. Cijfers over 2012 zijn nog voorlopige cijfers.

- **Benutting van mineralen**
  Vanuit de kringloopgedachte is niet alleen de uitstoot van mineralen door de veehouderij van belang maar met de benutting van mineralen door de landbouw. De landbouwsector bereikte een grotere benutting van mineralen door minder kunstmest te gebruiken en door een toename van de afzet van dierlijke mest met een nuttige bestemming buiten de landbouw. Tussen 1970 en 2010 is de benutting van fosfor daardoor toegenomen van 20 procent tot ruim 80 procent. Voor stikstof nam de benutting toe van 20 tot 50 procent.
  Bron: CBS, Benutting van stikstof en fosfor in de Nederlandse landbouw. Sept. 2012.

4.6 Ketentransitie verantwoorde soja

In 2012 is ruim 300.000 ton verantwoorde soja met RTRS-certificering door Nederlandse bedrijven ingekocht. Dit is een verdubbeling van de inkoop van RTRS-soja ten opzichte van 2011. Van alle soja en sojaproducten die in Nederland gebruikt worden is nu 18% afkomstig van RTRS gecertificeerde soja.

4.7 Monitor Duurzame Zuivelketen

In 2011 heeft de Duurzame Zuivelketen (NZO en LTO) doelstellingen vastgesteld op het gebied van klimaat & energie, diergezondheid & dierenwelzijn, weidegang en biodiversiteit & milieu. De zuivelsector wil de resultaten van de genomen stappen op het gebied van duurzaamheid meten en hierover publiek en transparant rapporteren. LEI Wageningen UR is daarom gevraagd om een monitoringsprogramma op te zetten dat uitmondt in een periodieke sectorrapportage. Doel van de sectorrapportage is om naar de melkveehouderijsector, zuivelketen en maatschappij aan te geven wat de stand van zaken is op het gebied van het verduurzamen van de productie en de voortgang die wordt geboekt. De eerste sectorrapportage Duurzame Zuivelketen is in 2012 gepubliceerd. Het is een nulmeting gebaseerd op gegevens over 2011, het jaar waarin de Nederlandse Zuivel Organisatie en LTO Nederland (partners in de Duurzame Zuivelketen) hun doelstellingen formuleerden. De sectorrapportage Duurzame Zuivelketen is de eerste duurzaamheidsmonitor die specifiek voor de zuivelsector is opgesteld.

De melkveehouderij heeft als doelstellingen de uitstoot van broeikasgassen in 2020 terug te brengen met 30% ten opzichte van 1990. Uit de eerste sectorrapportage blijkt nu dat twee derde van de afname van broeikasgassen is gerealiseerd. Ook heeft de melkveehouderij een daling gerealiseerd in de fosfaatexcretie van 7%, door lagere fosforgehaltes in het voer.

“ De Nederlandse diervoederindustrie wil actief bijdragen aan de duurzame marktconcepten die in vlees-, ei en zuivelketens worden uitgewerkt. De uitvoeringsagenda biedt hiervoor een prima platform.”

Henk Flipsen, directeur Nevedi

"Duurzame veehouderij gaat over rendement, continuïteit en maatschappelijke waardering."

Piet Boer, bestuursvoorzitter zuivelcoöperatie FrieslandCampina en voorzitter Commissie Duurzame Melkproductie van de Nederlandse Zuivel Organisatie

5: Rol van de UDV in het proces van verduurzaming van de veehouderij

De UDV is één van de samenwerkingstrajecten die bij het verduurzamen van voedselketens een rol vervullen. Ook vanuit de Topsector Agri&Food en de Alliantie Verduurzaming Voedsel wordt aan genoemde opgaven gewerkt. De UDV ondersteunt het proces van verduurzaming waar veehouderijsectoren en voedselketens initiatieven ondernemen (zie hoofdstuk 3). Deze ondersteuning biedt zij tot nu toe op twee manieren: als verbinder en als versneller. De UDV verbindt binnen de regiegroep en daarbuiten partijen die een belangrijke rol spelen bij het verduurzamen. De regiegroep komt sinds 2010 gemiddeld acht keer per jaar bijeen en vormt daarmee een stabiel platform voor uitwisseling van actuele ontwikkelingen, signalering van blokkades en een plek waar samenwerking tot stand kan komen omdat partijen elkaar beter weten te vinden. Sinds vorig jaar zijn de Groene Kennis Coöperatie en Wageningen UR beide regiegroeplid en daarmee is ook de link met onderwijs en onderzoek goed belegd. Daarnaast zet de UDV nieuwe initiatieven in gang op die punten waar versnelling van de verduurzaming nodig is, zodat blokkades weggenomen worden en meer oplossingsrichtingen beschikbaar komen. Dit zijn de zogenoemde 'versnellingsprojecten'. In 2012 zijn acht versnellingsprojecten van start gegaan.

Versnellingsprojecten zijn gericht op het realiseren van doorbraken door:
- het smeden van coalities tussen ketenschakels, overheden en NGO's;
- het op gang brengen van initiatieven bij innovators/early adopters;
- het breder verspreiden en verankeren van succesvolle (sociale, technische of markt) innovaties.

De versnellingsprojecten zijn gefinancierd door bedrijfsleven en overheid gezamenlijk.

De geselecteerde onderwerpen richten zich op de volgende thema's:
- Management van verduurzamen op bedrijven;
- Herkenbare producten, markt en productie;
- Sluiten kringlopen;
- Dierenwelzijn (transport).

Hieronder worden de voorstellen kort toegelicht.

5.1 Integraal duurzame producten herkenbaar in het schap

In de naam van het versnellingsproject 'Integraal duurzame dierlijke producten herkenbaar in het winkelschap' komt de doelstelling helder naar voren. Met dit traject beogen de uitvoerders minimaal drie integraal duurzamer producten (vlees of zuivel) herkenbaar in het winkelschap te introduceren. Hieraan gekoppeld wordt een 'versnellingsinstrument' ontwikkeld waarmee verkoop van duurzamere producten wordt gestimuleerd. Door gerichte introductie van onderscheidende, duurzamere concepten in vlees en/of zuivel wordt gezocht welke instrumenten de verkoop van integraal duurzamer concepten helpt stimuleren.
Resultaten zijn:
- marktintroducties van duurzamer kip, varken en/of zuivel;
- portfolio van onderscheidende, duurzamere concepten;
- beoordelingssystematiek voor de geleverde duurzaamheidsprestaties en
- marktversnellers (bijv. campagnes en of een keurmerk), die onderscheid helpen versterken en de verkoop vergroot.

Projectuitvoering: Natuur & Milieu i.s.m. o.a Dierenbescherming, LTO, en diverse ketenpartijen.

5.2 Innovatie in bedrijf

De doelstelling van het project 'Innovatie in bedrijf' is het versnellen van de brede toepassing van vernieuwingen in de varkenshouderij en varkensvleesketen door kennis over en ervaringen met innovaties via demobedrijven te ontsluiten en over te dragen. 'Boeren leren van boeren' staat daarbij centraal.
In het project worden ondernemers onderscheiden die als vernieuwer bekend staan maar ook ondernemers die als 'volger' te karakteriseren zijn.
Het project wil leeractiviteiten bieden voor de groep 'volgers', waarbij intensief gebruik gemaakt wordt van de demobedrijven. De opbrengst bestaat uit:
- netwerk van demobedrijven van vernieuwers. Deze ondernemers zullen hun bedrijf openstellen om zo kennis over hun innovaties met anderen te delen;
- vernieuwers worden gemonitord in resultaten en vooruitgang;
- vernieuwers zijn getraind om demo's te verzorgen;
- volgers zijn geïnformeerd over innovaties;
- volgers hebben deelgenomen in leertrajecten;
- toepassing van innovatie in varkenshouderij is versneld.

Projectuitvoering: Projecten LTO Noord, Varkensnet, VIC Sterksel. Er wordt samengewerkt met het project Ranking the Stars waar Natuur & Milieu trekker van is.

5.3 Digitale inkijk op het boerenbedrijf

De doelstelling van het 3-jarige versnellingsproject 'Digitale inkijk op het boerenbedrijf' is het bevorderen van contact tussen boeren en burgers om beeldvorming over de agrarische sector te veranderen en transparantie te vergroten door middel van het gebruik van 'virtuele technieken'. De voornaamste doelgroepen zijn burgers en basisscholen.
De resultaten die het project moet opleveren zijn:
- inventarisatie digitale technieken, concepten en formats die toegepast zouden kunnen worden t.b.v. digitale inkijk bij boerenbedrijven;
- inventarisatie initiatieven vanuit agrarische ondernemers, inclusief mogelijke aansluiting bij al lopende projecten;
- lesmateriaal waarin de digitale technieken zijnde het virtuele bedrijfsbezoek is vormgegeven voor onderwijs op basisschool; inclusief bijbehorende instructies voor docenten, leerlingen en agrarische ondernemers;
- omzetten van ervaring met ontwikkelen van lesmateriaal naar voorlichtingsmateriaal voor burgers (o.a. toegepast in evenementen zoals Animal Event).

Het project wordt uitgevoerd vanuit GKC door HAS Hogeschool, ZLTO, Provincie Noord Brabant, Hogeschool InHolland, LTO Noord en WUR (VIC Sterksel).

5.4 Ranking the stars

Het project ‘Ranking the stars’ brengt bedrijven in kaart die een belofte vormen voor een integraal duurzame varkenshouderij en laat zien welke specifieke belofte zij in zich dragen. Producten van dit traject zijn de beschrijvingen van de integraal verduurzamende koploperinitiatieven, de beloftekaart en een ranking van bedrijven. Deze producten worden bruikbaar gemaakt voor gebruik bij Varkensnet en Het Nieuwe Veehouden. De beloftekaart (en het opstellen daarvan) laat zien welke perspectieven op verduurzaming er zijn; moet het vooral integraal, innovatief, haalbaar of breed toepasbaar zijn? De beloftekaart maakt verschillende routes naar een duurzamer toekomst zichtbaar en helpt ondernemers om op basis daarvan te kiezen wat hun route kan zijn.

Projectuitvoering: Natuur & Milieu i.s.m. Rabobank en LTO.

5.5 Verduurzamen diervoeder

In de Nederlandse veehouderij wordt veel gebruik gemaakt van soja uit Zuid-Amerika. Het project ‘Verduurzamen diervoeder’ heeft als doel alternatieve eiwitbronnen voor veevoer op te sporen en deze ook te gaan benutten. De projectuitvoerders brengen voorkeursstrategieën in beeld en toetsen deze aan het ‘FeedPrint model’. Via dit in 2012 ontwikkelde rekenmodel kan inzicht worden verkregen in de broeikasgasemissie van de diervoederketen (en van individuele schakels ervan). Ook kan de gebruiker verbeteropties verkennen, en - vervolgens - implementeren.
Het beoogde resultaat van het versnellingsproject is dat samen met diervoerderproducenten in kaart wordt gebracht welke eiwitbronnen nu en in de toekomst een duurzame aanvulling c.q. vervanging kunnen zijn voor Zuid Amerikaanse soja. Projectdeelnemers benoemen eiwitbronnen waarop wordt ingestoken; wat zijn mogelijke voorkeursstrategieën voor Europees veevoer wat zijn hun effecten, de barrières. De hoofd- en bijeffecten worden inzichtelijk gemaakt.

Projectuitvoering: Natuur & Milieu i.s.m. Nevedi.

5.6 Het Nieuwe Veehouden 2.0

Het doel van het project ‘Het Nieuwe Veehouden’ (HNV) is versnelling te stimuleren bij daadwerkelijke realisatie van de duurzame toekomstplannen van 22 individuele ondernemers (verdere verduurzaming van de veehouderij). Deze ondernemers kunnen uiteindelijk als boegbeelden dienen om andere ondernemers en adviseurs te inspireren. Samen vormen ze netwerken van ‘mogelijkmakers’; partijen (financiers, vergunningverleners, markt- en maatschappelijke partijen) die zich actief inzetten op realisatie van dit type duurzamer concepten in de veehouderij. Ondernemers kunnen naar behoefte ondersteund worden door het project met:

- de innovatiecoach: ondernemers ontvangen individuele coaching op voortgang en benodigde verbindingen met derden;
- groepsbijeenkomsten waar collectieve aandachtspunten worden uitgediept en de denkkracht van de andere deelnemers gebruikt wordt om de realisatie van het eigen traject scherper te maken;
- versnellingsgroepen, bestaande uit drie veehouders die elkaar individueel coachen en aanscherpen;
- externe ‘mogelijkmakers’: naar eigen behoefte kan in kleine groepjes hulp worden gekregen van externe specialisten rond cruciaal strategische/specialistische knelpunten. Deelnemers agenderen zelf (met hun innovatiecoach) een behoefte die zij hieraan hebben. Andere deelnemers kunnen aanhaken.

Het project wordt uitgevoerd vanuit GKC door WUR en Syntens i.s.m. N&M, LTO en CAH Vilentum Dronten.

5.7 Ketenmanagement

Met het project ‘Ketenmanagement’ wil Dierenbescherming een toename realiseren in het aanbod van duurzame dierlijke producten (diervriendelijk en op andere thema’s). Daarvoor worden door een ketenmanager een aantal acties, c.q. deelprojecten in gang gezet:

- het betrekken van commerciële ketens en het verbinden en ondersteunen van ketenpartijen;
- monitoren van marktontwikkeling;
- gecoördineerde samenwerking rond promotie richting consumenten, waaronder de coördinatie voor de diervriendelijke week;
- het verkennen van promotie internationaal;
- ondersteunen van pilots;
- verbreden van de vermarkting met andere zaken dan dierenwelzijn; bundelen en ondersteunen van NGO’s.

Projectuitvoering: DB i.s.m. div. retail-partijen. Steunverklaring van CBL, FNLI, Lidl, Albert Heijn, Plus.

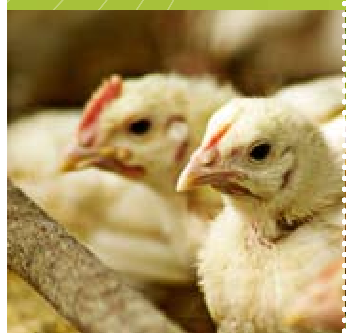
5.8 Duurzaam Transport

Met het project ‘Duurzaam Transport’ gaan COV en Dierenbescherming met een aantal marktpartijen aan de slag om voor bepaalde ketens het transport te verbeteren. Doel van het project is een versnelling van de praktische ontwikkeling van verbeterd transport en de implementatie daarvan in ketenprogramma’s en/of keurmerken. Het project voorziet in ondersteuning bij het opzetten en begeleiden van de praktijkpilots van de z.g. early adoptors.
Drie ketens hebben aangegeven te willen investeren in bovenwettelijke inspanningen om het dierenwelzijn in de transportfase te verbeteren. Het gaat om pilots in varkensvlees, kalfsvlees en kippenvlees. De ‘transportfase’ heeft betrekking op het traject ‘vanaf de boer tot aan het doden van de dieren’. Recente (internationale) inzichten uit onderzoek worden benut. Met de bedrijven en hun ketens wordt onderzocht wat de praktische mogelijkheden zijn, hoe het staat met het draagvlak in de keten en wat de kansen zijn op het vermarkten van de meerkosten. Dit laatste vergt afstemming met bestaande keurmerken, waaronder het Beter Leven kenmerk van de Dierenbescherming. De eerste inventarisaties zijn in 2013 uitgevoerd, in het najaar van 2013 worden de uitgewerkte plannen voor pilots voorgelegd aan de UDV. Naast de drie ketens, wordt ook verkend of andere ketens inspanningen willen en kunnen leveren, zodat mogelijk dit najaar meerdere pilots gepresenteerd kunnen worden.

Projectuitvoering: WUR met een externe procesbegeleider, i.s.m. COV, Dierenbescherming, Keten Duurzaam Varkensvlees, Van Drie en de Biologische Pluimveehouders Vereniging (BPV).

“ Willen verduurzamen staat aan de basis van duurzamer doen. Veehouders laten dit in de praktijk zien. Oplossingen liggen daarbij lang niet altijd in nieuwe investeringen. Verduurzamen door aanpassingen in bedrijfsmanagement, daar ligt de sleutel voor succes.”

Hans Huijbers, bestuurder LTO Nederland, thema Verduurzamen.

"Meer doen met minder, de basisgedachte van verduurzamen, levert op de lange termijn rendement op voor de verschillende schakels in de keten."

6: Focusgebieden 2013-2014: waar is versnelling nodig?

De regiegroep UDV heeft in de eerste helft van 2013 de voortgang over de afgelopen jaren geëvalueerd. Daarvoor is onder andere een Xpert-meeting georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomst is aan deskundigen uit de veehouderijsectoren en -ketens gevraagd te reflecteren op de voortgang die de afgelopen jaren op de zes speerpunten is geboekt. Tevens is gevraagd aan te geven waar volgens hen voor verdere (versnelling van) verduurzaming de belangrijkste opgaven liggen. Kortom, waar moet versnelling van verduurzaming gerealiseerd worden? Dit voorjaar (2013) zijn in het bestuurlijk overleg van de UDV ook een aantal keuzes gemaakt die helpen prioriteiten te stellen. Dit alles heeft geleid tot het benoemen van vijf focusgebieden voor de komende jaren:

1. **Nieuwe product-markt-combinaties:**
   Een terugkerend inzicht is dat versnelling van verduurzaming pas echt gestalte krijgt als er economisch perspectief aan gekoppeld is. Dat geldt zowel voor de veehouders als voor de betrokken schakels in de keten. Ketensamenwerking die zich richt op verduurzaming gebaseerd op nieuwe marktconcepten en nieuwe product-markt-combinaties is daarom cruciaal voor versnelling van verduurzaming. Dit traject staat of valt met (in de hele keten) ondernemers en bedrijven die verduurzaming en innovatie als een kernwaarde van hun ondernemerschap hanteren en daardoor het doorzettingsvermogen ontwikkelen dat nodig is om resultaat te bereiken. Want succes is niet verzekerd en zonder intrinsieke motivatie, een 'drive' om duurzamer te produceren, zal een ondernemer moeilijker volharden in het vaak taaie traject. Daarnaast is het van belang om aansluiting te zoeken bij en af te stemmen met internationale duurzame keteninitiatieven, vooral in de voor Nederland belangrijkste exportmarkten zoals Duitsland.

2. **Heldere verduurzamingsdoelen:**
   Versnellen van verduurzaming is ook gebaat bij heldere doelen op de kortere termijn. Dan kunnen ondernemers bij het maken van keuzes op een juiste wijze met deze doelen (huidige en toekomstige) rekening houden. Dit vraagt om het vertalen van de lange termijn ambities op verduurzamingsthema naar concrete en haalbare doelen binnen sectoren en ketens. Hieraan gekoppeld is een adequate monitoring van de voortgang van de verduurzaming in sectoren en ketens noodzakelijk om goed en tijdig bij te kunnen sturen.

3. **Cocreatie boer-burgers:**
   Verduurzamen van de veehouderij heeft vaak gevolgen voor de fysieke en sociale omgeving van de bedrijven. Daarmee is het voor ondernemers van groot belang verduurzaming meer invulling te geven via een cocreatie waarbij buren en burgers in een vroeg stadium betrokken worden en inbreng kunnen hebben. Alleen dan ontstaan plannen die op draagvlak kunnen rekenen. Dit helpt versnelling te geven aan het verduurzamingsproces.

4. **Nieuwe inzichten van buiten:**
   Verduurzaming vraagt ook om nieuwe inzichten en nieuwe kansen. Verbreden van het blikveld naar andere economische sectoren en de kennis die daar is opgedaan kan ook voor verduurzaming in de veehouderijketens nieuwe mogelijkheden bieden. Op termijn draagt dat bij aan versnelling van verduurzamingsprocessen.

5. **Slimmer inspelen op consumentengedrag:**
   Consumenten bepalen via hun koopgedrag de kansen voor verduurzaming in de ketens. Dat aankoopgedrag is in veel gevallen onbewust gewoontegedrag. Doorbreken van dit gewoontegedrag enerzijds en met duurzame productie aanhaken bij het gewoontegedrag anderzijds, biedt mogelijkheden om de vraag naar duurzame producten te versnellen.

Met deze focusgebieden als vertrekpunt is vervolgens bepaald waar de UDV de komende jaren meer nadruk op gaat leggen. De UDV kan op de genoemde onderwerpen ontwikkeling stimuleren en partijen bij elkaar brengen om tot gezamenlijke actie te komen. In de rol van de UDV wordt de komende jaren het signaleren en monitoren belangrijker, de keteninitiatieven voeren de verduurzaming immers uit. Om met elkaar als sector scherp te blijven op de voortgang vervult de UDV sterker dan voorheen de rol van initiator en aanjager. Dat betekent: signaleren waar de ketens een tandje bij moeten zetten en daar waar mogelijk ondersteuning geven. Daarnaast zal de UDV insteken op verbindingen met andere initiatieven (zoals bijvoorbeeld de Alliantie Verduurzaming Voedsel en de topsector Agri&Food) om aan gezamenlijke en afgestemde acties invulling te geven. Voor de afzonderlijke speerpunten uit de Uitvoeringsagenda wordt hierna de voortgang en focus beschreven.

Speerpunt 1: Systeeminnovaties

- **Uitdaging**
  Voor speerpunt 1 zijn een aantal uitdagingen geformuleerd om de bouw van integraal duurzame veehouderijsystemen te stimuleren. De afspraak is dat vanaf 2015 alle nieuw te bouwen stallen/houderijsystemen integraal duurzaam zijn. Ook is afgesproken dat herontwerp / nieuwe ontwerpen van stal- en houderijsystemen er op gericht is om forse stappen voorwaarts te zetten voor dierenwelzijn (natuurlijk gedrag), milieu (minimale emissie), diergezondheid, energieverbruik en landschappelijke inpassing. De voortgang op het totaal moet in evenwicht zijn met de voortgang op individuele aspecten. Ook moeten er stappen gezet worden voor de verankering van nieuwe concepten door de praktijk.

- **Voortgang**
  1. De laatste jaren zijn voor de meeste sectoren ontwerpsessies gehouden om te komen tot integraal duurzame systemen. Ook zijn onder andere via de SBIR-regeling een aantal innovatieve ontwikkelingen ondersteund die ondernemers geïnitieerd hebben.
  2. Nieuw zijn de impulsen voor de geitenhouderij. In september 2013 zijn de resultaten van een studie voor de geitenhouderij gepresenteerd: 'Vooruit met de Geit'. Dit traject heeft Wageningen UR (Livestock Research en LEI) uitgevoerd in nauwe samenwerking met geitenhouders, erfbetreders, LTO Vakgroep Geitenhouderij, marktpartijen, dierenbelangenorganisaties en partijen uit de humane gezondheidszorg. Samen hebben zij gekeken naar de toekomst van de geitenhouderij in Nederland. Er zijn nieuwe marktstrategieën onderzocht en ideeën uitwerkt door geitenhouders.
  3. De Duurzame ZuivelKeten heeft de afgelopen jaren hard gewerkt aan het ontwikkelen van een betrouwbaar monitoring- en managementsysteem, zodat ondernemers in de keten bedrijfsmatige beslissingen kunnen nemen op basis van betrouwbare gegevens die een positieve invloed hebben op duurzaamheidsaspecten van het bedrijf. Bij monitoring gaat het om meetbaar maken, registreren en rapporteren. Bij management gaat het om vergelijken en leren en om het efficiënter uitwisselen van data met ICT (bijv. SmartDairyFarming). Bij marketing gaat het om het segmenteren met labels en impact-assesment; werkt het in de markt? Duurzaamheidsprestaties van groepen bedrijven kunnen ingedeeld worden naar afnemer- of toeleverancier. Zo kunnen bijv. duurzaamheidskengetallen van de 25% duurzaamste melkveebedrijven vergeleken worden met alle melkveebedrijven die melk leveren aan een specifieke zuivelonderneming of voer afnemen van een specifiek diervoerbedrijf.

- **Focus komende jaren**
  - Blijvende aandacht voor bewustwording bij ondernemers dat verduurzamen van productie een kernwaarde van het ondernemen is. Dit kan door binnen ondernemersnetwerken hieraan volop aandacht te geven, met slim gebruik van de ervaringen van boegbeelden in de verschillende sectoren.
  - Bevorderen dat diergerichte stalontwerpen, waarin duurzaamheid vanuit een integrale benadering invulling krijgt, van de tekentafel in de praktijk landen. Ook bij deze opgave is het belang van ervaringen van boegbeelden in sectoren groot. Dit vraagt om een gezamenlijke aanpak van partijen om deze praktijkvertaling mogelijk te maken. Vraagstukken zijn per sector verschillend. Zo zal in de leghennensector vooral gekeken moeten worden hoe ervaringen met het Rondeel kunnen bijdragen aan nieuwe toepassingen in de meer reguliere praktijk. Bij vleespluimvee staat ontwikkeling van het concept Windstreek centraal, terwijl in de melkveehouderij de toepassing van nieuwe stalbodems tot een aantal nieuwe vragen leidt.

  - Stimuleren van het gezamenlijk opstellen van uitdagende, haalbare en aan een jaartal gekoppelde doelen op de geformuleerde lange-termijn duurzaamheidsambities. Binnen de UDV is overeenstemming over 15 duurzaamheidsthema's waarvoor lange-termijn ambities geformuleerd zijn. Vanuit de UDV zal doorlopend ingezet worden op het per sector en keten kritisch evalueren van de doelstellingen die in die sector en keten geformuleerd zijn. De lange-termijn ambities zijn daarbij de richtingwijzers waaraan de herijking kan plaatsvinden. Doel is aan ondernemers doorlopend aan te geven aan welke eisen ze in de toekomst moeten gaan voldoen zodat daar bij de keuzes vandaag al rekening mee gehouden kan worden.
  - Bevorderen van een keuze voor een integraal duurzame stal als een ondernemer kiest voor nieuwbouw. Op basis van per sector te definiëren kenmerken van een integraal duurzame stal (gebruikmakend van systemen als de Maatlat Duurzame Veehouderij) bevorderen partijen gezamenlijk dat ondernemers bij nieuwbouw kiezen voor zo'n integraal duurzame stal. Zowel het ontwikkelen van de criteria waaraan een integraal duurzame stal per sector en op een bepaald moment moet voldoen, als het ontwikkelen van het stimuleringskader om de ondernemers te helpen voor zo'n stal te kiezen zijn prioriteiten voor de komende jaren.
  - Ontwikkelen van duurzaam management van bedrijfsprocessen. In veel discussies rondom verduurzamen ligt de aandacht op veranderingen in hardware en techniek. Maar duurzaam produceren heeft ook in sterke mate te maken met het goed invullen van het management op bedrijven. Aandacht hiervoor en ontwikkelen van initiatieven die ondernemers helpen ook langs dit spoor bij te dragen aan verduurzamen van hun bedrijven is de komende jaren noodzakelijk. Ondersteuning van management met nieuwe technieken voor gegevensverzameling en interpretatie is één van de insteken hierbij.
  - Systeeminnovaties zijn ook nodig bij het monitoren van de duurzaamheid op bedrijven en in sectoren, waarbij op een slimme manier gebruik gemaakt moet worden van reeds op bedrijven verzamelde en vastgelegde informatie. De zuivelketen heeft initiatief genomen voor het invullen van een ketenmonitoring op duurzaamheidsaspecten. Dit initiatief verdient verbreding naar andere sectoren.

Speerpunt 2: Welzijn en gezondheid van dieren

- **Uitdaging**
  Speerpunt 2 heeft betrekking op verbetering van welzijn en gezondheid van dieren en heeft betrekking op de onderwerpen: verminderen van transport en verbeteren van dat transport, natuurlijk gedrag van dieren respecteren en in houderijsystemen mogelijk maken, het streven geen ingrepen (exclusief wettelijk verplichte) uit te voeren op dieren, het streven om van dierziektebestrijding naar gezonde dieren te gaan. In verband met de integrale aanpak is het thema welzijn van dieren voor een groot deel opgenomen in speerpunt 1.

- **Voortgang**
  Dierenwelzijn en diergezondheid zijn de afgelopen jaren in verschillende initiatieven vanuit ketens opgepakt, én hebben tot resultaat geleid. Zo is er een integrale aanpak ontwikkeld over sectoren heen voor het reduceren van het antibioticagebruik in de verschillende sectoren. En is er een start gemaakt om in sectoren het aantal ingrepen per dier terug te dringen (bijvoorbeeld het niet meer castreren van beerbiggen). Fokkerijbedrijven in de Initiatiefgroep Duurzame Fokkerij hebben in 2012 en 2013 'proefpolders' ingericht. Deze proefpolders hebben de bedrijven een meer expliciet inzicht gegeven in de afwegingen die ze op dit moment maken. De Initiatiefgroep heeft hier recent over terugrapporteerd aan de Raad voor Dieraangelegenheden. Tegelijk liggen er nog een aantal onderwerpen waar verdergaande stappen noodzakelijk zijn. Die worden hieronder beschreven.

- **Focus komende jaren**
  - Hoewel er bij het diertransport stappen gezet worden om te komen tot kwalitatief hoogwaardig vervoer van dieren, is verder stimulans van het nadenken over duurzamer transport noodzakelijk. Daarnaast is de constatering steeds weer dat we als Nederland BV veel dieren van buiten Nederland naar Nederland halen maar ook veel dieren naar het buitenland exporteren. Nadenken over andere inrichting van ketens, die de noodzaak van diertransport verkleinen, is gewenst. Vanuit diergezondheid is diertransport een belangrijke risicofactor.

- In een aantal sectoren is het momenteel noodzakelijk ingrepen aan dieren te doen, om te voorkomen dat dieren in de houderijsystemen elkaar verwonden en schade toebrengen. Soms zijn ingrepen ook nodig om de veiligheid van de dierhouder te waarborgen. Het ontwikkelen van houderijsystemen en management waar deze ingrepen aan dieren niet langer nodig zijn, zal de komende jaren een belangrijke insteek moeten zijn. De pluimveehouderij streeft naar het stoppen van snavelbehandelen bij leghennen, in de varkenshouderij ligt er een plan van aanpak om weer staarten met een krul te krijgen. Waar nodig zal de UDV deze trajecten extra stimuleren.
- Gezonde dieren zijn in staat ongunstige situaties in hun omgeving het hoofd te bieden. De natuurlijke weerstand van dieren speelt daarbij een belangrijke rol. Enerzijds speelt fokkerij daarbij een belangrijke rol, anderzijds is ook het bedrijfsmanagement en het individuele diermanagement maatgevend voor de mate waarin dieren ziekteverwekkers kunnen uitschakelen. Robuuste dieren die zelfredzaam zijn, zijn een prioriteit binnen dit speerpunt.

Speerpunt 3: Maatschappelijke inpassing

- **Uitdaging**
  Speerpunt 3 is gericht op een voor de burger meer transparante productie en landschappelijke inpassing van de bedrijven enerzijds. Anderzijds op een toenemend besef bij de ondernemer dat hij of zij binnen een maatschappelijk context produceert en dit ook alleen kan bij de gratie van deze maatschappelijke context. De burger heeft kennis van en zicht op de voor productie gehouden dieren. Nieuwe bedrijven zijn een geaccepteerd onderdeel van hun lokale omgeving. De ondernemer is zich bewust van zijn omgeving, gaat de dialoog bij mogelijke bedrijfsontwikkelingen en betrek de omgeving bij de concretisering van de bedrijfsontwikkelingen.

- **Voortgang**
  1. Dialoog met en draagvlak in de maatschappij. Na de megastallen dialoog die Hans Alders in opdracht van de Staatssecretaris heeft uitgevoerd, zijn er op lokaal niveau verschillende dialoog trajecten gestart. Veelal in gebieden waar ondernemers hun bedrijf wilden uitbreiden. In een aantal gebieden zijn vanuit gemeenten, de regio of de provincie dialoog trajecten gestart over de ontwikkeling van de landbouw in het algemeen. Hiermee wordt gewerkt aan wederzijds begrip voor boer en burger.
  2. Digitaal inkijkje op een boerenbedrijf. Met behulp van (een nieuwe inzet van) bestaande techniek wordt het mogelijk gemaakt om een digitaal bezoek te brengen aan een boerenbedrijf. Er is een grote maatschappelijk wens voor transparantie, maar dit is niet altijd eenvoudig te organiseren in verband met gezondheid en veiligheidsvoorschriften. Met dit project kan een boerderij bezocht worden zonder er daadwerkelijk te zijn. Er worden modules voor het basisschool onderwijs en voor evenementen ontwikkeld. Het bevordert een nieuwe relatie tussen boer en burger en draagt bij aan een moderne plattelandsbeleving.
  3. Voor (lokale) overheden is het niet altijd helder wat de mogelijkheden zijn om een innovatief duurzaam bedrijf te faciliteren. Dergelijke bedrijven ervaren vaak knelpunten bij vergunningverlening. Alterra heeft onderzocht wat de mogelijkheden zijn voor overheden rondom duurzame en maatschappelijk gewaardeerde veehouderij. Deels is dit onderzoek theoretisch van aard (hoe werkt de wetgeving, wat trends hierin en de mogelijkheden) en deels gebaseerd op praktijk ervaring van lokale overheden. Bij de afronding van dit onderzoek is een conferentie georganiseerd, waarin de voorlopige resultaten gedeeld zijn en waar aanvullingen gedaan zijn. In het najaar wordt de definitieve rapportage opgeleverd en op verschillende manieren actief verspreid.

- **Focus komende jaren**
  - Er is de afgelopen jaren veel ingezet op het kweken van wederzijds begrip tussen boer en burger. Vaak ging dit over het delen van kennis, over het inzichtelijk maken van wat de wederzijdse ‘problemen’ waren. Hier is niet veel ruimte geweest voor het wederzijds delen van elkaars waarden en gevoel. Dit werd afgedaan als emotie, en de feiten werden belangrijker gevonden. De komende jaren zal meer ingezet worden op het realiseren van verbindingen tussen boer en burger op het niveau van waarden en gevoel, een manier om een werkelijke verbinding te krijgen.
  - Op nationaal en internationaal niveau is er de afgelopen jaren regelgeving bij gekomen voor de agrarische sector. Regelgeving die het vaak lokaal moeilijker maakt om duurzame bedrijven in te passen binnen een lokale context. Terwijl er juist een tendens en maatschappelijke behoefte is om lokaal maatwerk te leveren. Juist om een versnelling te krijgen in de verduurzaming van de veehouderij is het van belang om na te gaan hoe lokaal maatwerk mogelijk blijft.

  - In de discussie over de veehouderij staan boer en burger vaak nog tegen over elkaar en lijkt er geen gedeeld belang te zijn. Door (beperkt) de burger ook mede eigenaar te laten zijn van een deel van de boerderij of een deel van de activiteiten op de boerderij kan een gedeeld belang ontstaan en op basis daarvan een gedeeld begrip over en weer. Gedacht kan worden aan zonnepanelen op het dak van een boerderij waar een burger in geïnvesteerd heeft, of andere vormen van multifunctioneel gebruik.

Speerpunt 4: Energie, Milieu en Klimaat

- **Uitdaging**
  Speerpunt 4 heeft betrekking op een breed scala van activiteiten die gericht zijn op het sluiten van voer-mestkringloop, maximale benutting van mineralen uit mest door mestbewerking en -verwerking, duurzame productie van alle grondstoffen 2023 en maximale inzet op productie van duurzame energie door veehouderij uit biomassa, wind en zon.

- **Voortgang**

Melkveehouderij

1. De melkveehouderij werkt aan een energieneutrale zuivelketen. Hiervoor zijn afgelopen diverse activiteiten ontplooid. Zo hebben bijna 2000 melkveehouders een energiescan ingevuld en daarop gebaseerd een advies gekregen hebben voor energiebesparing. Er zijn 50 workshops gegeven over energiebesparing en daar worden actieplannen gemaakt om nog tot grotere besparingen te komen. Van de gebruikte elektriciteit bij productielocaties van zuivelondernemingen wordt bijna 40% van de elektriciteit aangekocht bij eigen leden-melkveehouders. De melkveehouderij omvat 60% van het boerenlandschap. 52% van de melkveehouders zet zich actief in voor natuur- en landschapsbeheer, 27% doet aan soortenbeheer door bijv. weidevogelnesten te beschermen, 22% onderhoudt op zijn bedrijf landschapselementen zoals bomenrijen en dijken, en 16% doet aan botanisch beheer.

Sluiten van de mineralenkringlopen

2. Oprichting Mestloket. Een groot aantal partijen heeft dit voorjaar een loket mestverwerking en een mestinvesteringsfonds opgezet om bij te dragen aan het sluiten van mineralenkringlopen. Betrokken partijen zijn de voerindustrie, LTO, NVV en de Rabobank. Vanuit het opgerichte Mestloket kunnen initiatieven op deze gebieden ondersteund worden door het Projectbureau Lokale Mestverwerking en het Mestinvesteringsfonds.
3. In het convenant “Rundvee” heeft de diervoederindustrie afgesproken voer te maken met een lager gehalte bruto fosfor en/of een gunstiger verhouding bruto fosfor - ruw eiwit. Vanaf 2010 is als gevolg van het voerspoor de totale productie fosfaat in rundveemest reeds met ca. 7 miljoen kg afgenomen.
4. Totstandkoming van de P-toets voor varkensbedrijven en de verordening “Minimum P-efficiëntie varkenshouderij”. De P-toets is een instrument voor varkenshouders om de P-benutting op het eigen bedrijf onder de loep te nemen. Daarmee kan een varkenshouder zelf gericht maatregelen nemen.
5. Bij pluimvee heeft naast fytase, fasevoedering en het gebruik van zuivere aminozuren ook een verhoging van de voerefficiëntie aanzienlijk bijgedragen aan de vermindering van fosfaatexcretie.
6. Vanuit de Task Force Mineralenkringlopen zijn een aantal initiatieven uitgevoerd: een workshop over het model FeedPrint over het gebruik van voedergrondstoffen en de invloed daarvan op broeikasgasemissie en er is een onderzoek uitgevoerd naar de productie, afzet en verwerking van mest in 2011 met een doorkijk naar 2015 en een verkenning van de mestafzet- en verwerkingskosten.

Verduurzamen grondstoffen

7. De transitie naar het gebruik van 100% verantwoorde soja is op gang gebracht. Inmiddels is door aankoop van *mass balance* en *book-en-claim* certificaten 18% van de totale gebruikte hoeveelheid soja van verantwoorde afkomst. In 2013 moet dit oplopen naar ruim 50%.
8. Mogelijke eiwitvervangers voor Zuid-Amerikaans Soja zijn in een workshop samen met bedrijven in kaart gebracht. De praktische toepasbaarheid wordt verder onderzocht.
9. Er is vanuit de Task Force Mineralenkringlopen een onderzoek uitgevoerd naar de teelt en verwerking en nutritionele aspecten voor varkens en pluimvee van Europese eiwitbronnen ter vervanging van import soja.

Klimaat

10. De diervoederindustrie heeft na aansluiting bij de Meerjarenafspraak Energie per bedrijf energie-efficiëntie-plannen opgesteld waarbij een vermindering van 2% van het energieverbruik op jaarbasis de doelstelling is.

Minimale emissies naar milieu

11. Het model FeetPrint voor het berekenen van de carbonfootprint van de diervoedergrondstoffen is gelanceerd en wordt Europees uitgerold.

- **Focus komende jaren**
    - De sector zet zich gericht in om het fosfaatvolume en de ammoniakuitstoot te verminderen. Zo gaat de sector per 1-1-2015 gericht werken met de Kringloopwijzer die inmiddels wetenschappelijk en bij stakeholders breed is geaccepteerd. Ook hier geldt: meer met minder.
    - Het tot waarde brengen van reststoffen uit mest blijft een belangrijk aandachtpunt. Het gaat daarbij om het bevorderen van het ontwikkelen van nieuwe initiatieven en het zoeken van alternatieve afzetmarkten. Daarbij moet ook gekeken worden waar het mogelijk is om lopende initiatieven rondom mineralenkringlopen met elkaar te verbinden.
    - Nieuw te onderzoeken thema is het terugbrengen van reststromen uit ketens naar primaire sectoren. Wat is daarvoor nodig en welke blokkades moeten daarvoor overwonnen worden?
    - Water als thema zal de komende jaren steeds belangrijker worden. De waterkwaliteit is onderdeel van het mestthema, maar het managen van de waterkwantiteit is nog onderbelicht.

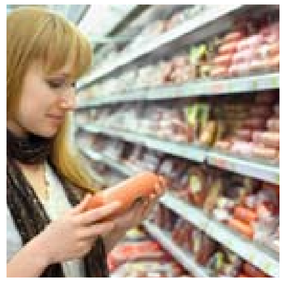
Speerpunt 5: Markt en ondernemerschap

- **Uitdaging**

  Speerpunt 5 is gericht op de totale keten van producent tot en met consument. De activiteiten zijn er op gericht dat de partijen in de keten het begrip duurzaamheid met kansen en slim ondernemerschap gaan associëren. Verduurzaming als onderdeel van ondernemerschap. Ook stimuleren we de ontwikkeling dat de Nederlandse veehouderij door duurzame en concurrerende productie, een leidende positie in de Europese markt krijgt.

- **Voortgang**
    1. In het afgelopen jaar is de maatschappelijke druk op de retail vergroot door, onder andere de plofkip-campagne van Wakker Dier. Verkoop van gangbare kip daalde ten gunste van kip met het Beter Leven kenmerk. Mede daardoor is versneld invulling gegeven aan de doelen van het Verbond van Den Bosch: per 1 juli 2015 verkopen supermarkten alleen nog duurzamer geproduceerd vlees in de schappen (kip en varken).
    2. Ook zijn er afspraken gemaakt over het verhogen van het basisniveau van het aangeboden kippen- en varkensvlees in de Nederlandse supermarkten in aanloop naar 2020. De focus ligt daarbij op dierenwelzijn, maar milieuonderdelen van duurzaamheid zijn voor het eerst in de afspraken meegenomen. Op dit moment worden de borging en de specifieke normen verder uitgewerkt. De intentie van CBL, LTO, Vion, DB en N&M is om te komen tot op maat gemaakte voorwaarden, zogenoemde 'add-on modules' bovenop certificering volgens Global Gap. Hiermee wordt in feite een nieuw marktsegment neergezet, waar veehouders en ketenpartijen bewust voor moeten kiezen. Produceren voor de Nederlandse supermarkten kent hiermee andere specificaties dan produceren voor de wereldmarkt. Over de prijs (vergoeding van meerkosten) zijn collectief geen afspraken gemaakt. Dit moet volgen uit normale onderhandelingen tussen ketenschakels. De intentie is wel uitgesproken dat meerkosten in de keten vergoed worden.

- **Focus komende jaren**
    - Op dit moment staan veel ondernemers voor de keuze of ze voor levering aan de Nederlandse retail kiezen. Hiervoor moet de bedrijfsvoering en voor veel boeren ook het bedrijf worden aangepast en dat vraagt investeringen. In de ons omringende landen zijn ook initiatieven gaande om meer duurzame producten in de markt te zetten. In Duitsland en Engeland bijvoorbeeld zijn keurmerken voor dierenwelzijn in de markt geïntroduceerd door dierenbeschermingsorganisaties. In Engeland is dit al meer dan 10 jaar geleden gebeurd, met veel succes. Door af te stemmen met buitenlandse keteninitiatieven, is er voor de Nederlandse boeren en slachterijen een grotere markt en, als het lukt, uniforme, markt voor duurzamere producten.
    - Het vertrouwen van producenten en ketenpartijen in de onderlinge afspraken is cruciaal om duurzame marktsegmenten te realiseren met hogere opbrengsten. De vergoeding van de meerkosten, het zicht op (lange termijn) rendement van de benodigde investeringen en de bereidheid om zich te verbinden aan specifieke afnemers, bepalen nu of en wanneer de boeren hierin stappen. Dat gaat de komende jaren bepalen of de afspraken daadwerkelijk gerealiseerd kunnen gaan worden.
    - Het moet nog blijken wat het nieuwe basisniveau bij Nederlandse retail betekent voor andere tussensegmenten. Met een nieuwe ondergrens is de ruimte om producten onderscheidend te maken op duurzaamheid op het eerste gezicht kleiner geworden. Maar onderscheid in het winkelschap zal voor winkelformules van belang blijven. Vraag is hoe de hogere tussensegmenten in vlees, zuivel en eieren hier op in kunnen blijven spelen.

Speerpunt 6: Verantwoord Consumeren

- **Uitdaging**

  Speerpunt 6 is gericht op het vergroten van het aanbod van duurzame dierlijke producten met een focus op dierenwelzijn. Dit wordt opgepakt door bestaande initiatieven op te laten schalen en nieuwe private initiatieven te laten ontwikkelen. Dit moet leiden tot meer keuzemogelijkheden voor consumenten bij de aankoop van dierlijke producten. Ook werken we aan het stimuleren van een duurzaam consumptiepatroon. Daaronder valt ook de uitdaging dat de consumptie van dierlijke eiwitten past binnen een verantwoord consumptiepatroon.

- **Voortgang**

  1 Het veranderen van consumptiegedrag blijft – zoals vastgesteld in de expertmeeting van UDV - een grote uitdaging. Aankoopgedrag is gewoontegedrag, met name in de supermarkt. Gezocht moet worden waar en op welke manier deze gewoontes doorbroken kunnen worden. Met het LEI Wageningen UR is begin 2013 onderzoek gedaan naar de beleving van consumenten bij milieuvriendelijk vlees. Natuur&Milieu en Dierenbescherming zoeken samen met supermarkten naar manieren om dat te vertalen naar concrete prikkels om onderscheidende concepten ook meer aansprekend te krijgen voor consumenten.

  2 Met koplopers in de varkenshouderij, en binnen het project het Nieuwe Veehouden 2.0 wordt op ondernemersniveau gezocht naar nieuw onderscheidende waarde voor consumenten.

  3 In het NWO project 'Mobilizing the latent consumer demand for animal friendly products' wordt onderzoek gedaan naar consumentengedrag en belemmering bij boeren en supermarkten om meer diervriendelijke producten te produceren en aan te bieden.

- **Focus komende jaren**
    - Keer op keer wordt bevestigd dat verduurzaming altijd gekoppeld zal moeten zijn aan de sterkere consumententriggers als smaak, gemak, uitstraling, regionaliteit, beleving en ook prijs. Meer actie blijft hier gewenst.

Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij 2023

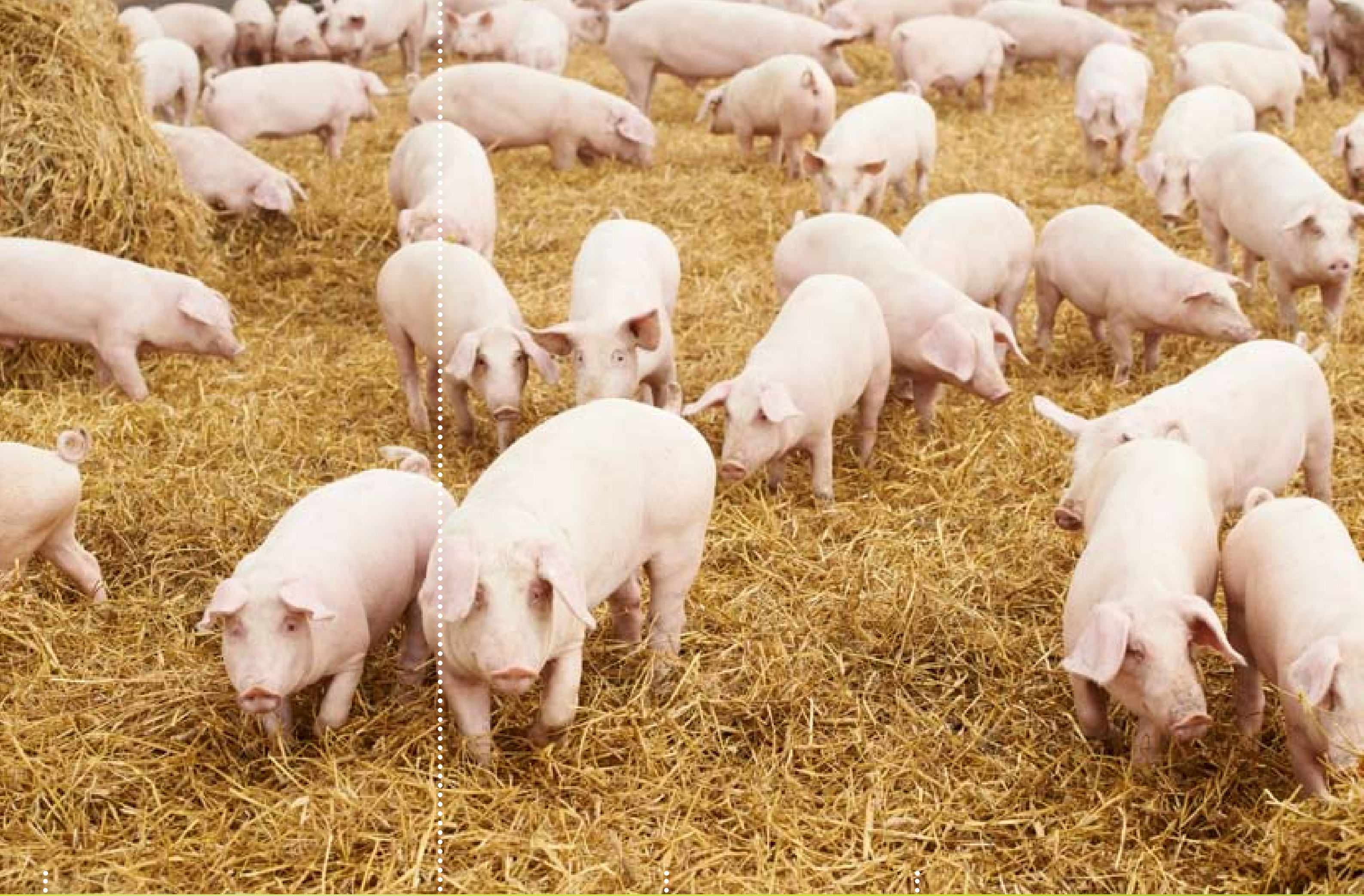
“Verduurzamen is nooit klaar. Nieuwe opgaven vragen om nieuwe oplossingen.”

Colofon

Realisatie: Koole Communicatie

Vormgeving: Stroes.info

Kijk voor meer informatie op www.uitvoeringsagendaduurzameveehouderij.nl

Uitvoeringsagenda Duurzame Veehouderij 2023

4e Voortgangsrapportage

Oktober 2013